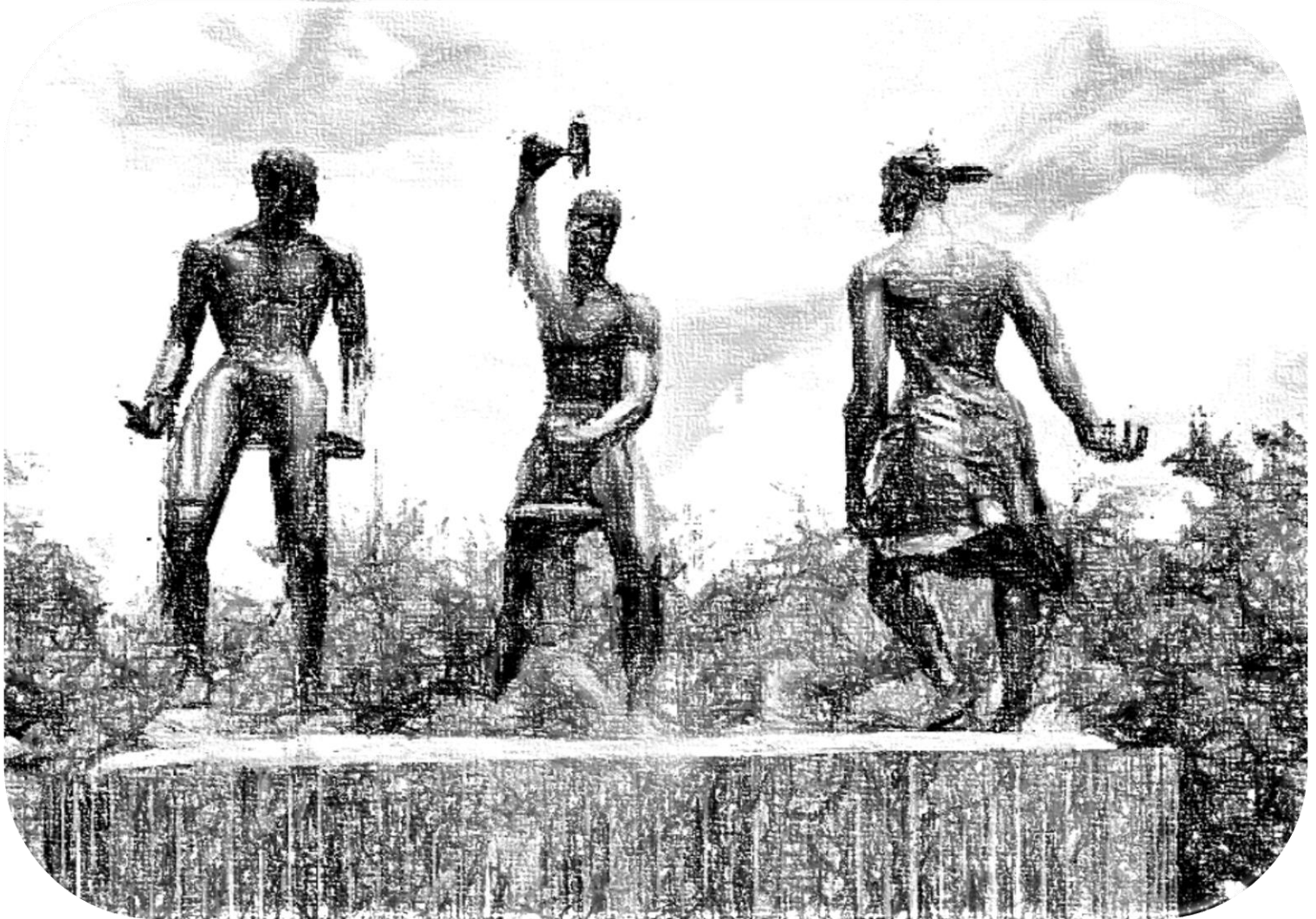

Ontketende herinnering aan een verwant verleden

Een onderzoek naar de Antilliaanse herinneringscultuur van Curaçao omtrent de slavenopstand van 1795

Sem Pepping

s1026848

Bachelorwerkstuk premaster 2018-2019

Radboud Universiteit Nijmegen

Dr. J.B.A.M. Brabers

15 augustus 2019

Inhoud

Hoofdstuk 1: Inleidend hoofdstuk	2
1.1 Inleiding.....	2
1.2 Status Quaestionis.....	2
1.3 Methode en vraagstelling	8
1.4 Bronnen	9
Hoofdstuk 2: Wat is de historische context omtrent de slavenopstand van 1795?	11
2.1 1795: De slavenopstand op Curaçao	11
2.2 Beknopte geschiedenis staatkundige verhouding Nederland en Curaçao	12
Hoofdstuk 3: In hoeverre kan er gesproken worden over een Curaçaose herinneringscultuur omtrent de slavenopstand?	15
3.1 Het ontstaan van de herinnering aan de slavenopstand binnen de Amigoe	16
3.2 Een groeiende aandacht voor de slavenopstand.....	18
3.3 De definitieve consolidatie van de slavenopstand in de herinneringscultuur	19
3.4 Lieux des Mémoires van de slavenopstand	21
Hoofdstuk 4: In hoeverre kan er gesproken worden over een Antilliaanse herinneringscultuur in Nederland omtrent de slavenopstand?	24
4.1 Het Caribisch Netwerk	24
4.2 Casestudy van iemand met Antilliaanse afkomst in Nederland: Olivier Locadia	25
Hoofdstuk 5: Actoren binnen de herinnering aan de slavenopstand	27
Conclusie	29
Bibliografie	31
Secundaire Literatuur	31
Archiefbronnen.....	32
Internetbronnen	32

Hoofdstuk 1: Inleidend hoofdstuk

1.1 Inleiding

Op 1 juli 2019 verschijnt op de website van de Nederlandse Omroep Stichting een artikel met de titel "Trots op mijn ouders in de slavernij, die streden voor hun vrijheid".¹ Het artikel is onderdeel van een zogenoemde 'special' over het Nederlandse slavernijverleden ter herdenking van de afschaffing van de slavernij, wat 156 jaar geleden tot stand kwam. In deze special werd er aandacht besteed aan slavenverzet tijdens het Nederlandse slavernijverleden. Olivier Locadia, onder zijn artiestennaam Willie Wartaal lid van de bekende rapgroep De Jeugd van Tegenwoordig, vertelt over zijn voorouders die als slaaf werkten op plantage Kenepa gelegen op de Caribische kolonie Curaçao. Op diezelfde plantage brak in 1795 een slavenopstand uit onder leiding van een slaaf genaamd Tula, een gebeurtenis waar Locadia met een trots gevoel op terugkijkt. Naast deze persoonlijke verhalen over het slavernijverleden, beschrijft het artikel ook de intenties van het kabinet om een permanente dialoog over het slavernijverleden te creëren. Dit moet resulteren in verder historisch onderzoek, omdat volgens Minister Ollongren van Binnenlandse Zaken 'de lessen uit het verleden niet mogen worden vergeten'. Volgens de minister zijn deze lessen dus nog altijd van toepassing op de huidige samenleving. Waar in de toekomst moet blijken of het kabinet deze belofte waar kan maken, zal dit onderzoek zich richten op het bovengenoemde slavernijverleden. Het artikel van de NOS richtte zich op persoonlijke herinneringen aan de slavenopstand van 1795, zoals die van Olivier Locadia. Dit onderzoek richt zich ook op de herinnering aan deze slavenopstand, maar vanuit een breder collectief perspectief. De manier waarop de slavenopstand door de tijd heen is herinnerd door Antillianen in zowel Curaçao als Nederland staat centraal. De centrale vraag van dit onderzoek luidt daarom als volgt: In hoeverre is er sprake van een Antilliaanse herinneringscultuur in Curaçao en Nederland omtrent de slavenopstand van 1795 in Curaçao?

1.2 Status Quaestionis

In deze paragraaf komen de volgende elementen aan de orde. Ten eerste een algemene omschrijving van het begrip 'herinneren', zoals dat onder andere door socioloog M. Halbwachs en de historicus P. Nora is beschreven. Ook wordt gerefereerd aan het begrip 'herdenken' volgens J. Perry en de impact van globalisatie op herinneren zoals beschreven door A. Assman en S. Conrad. Het begrip herinneren wordt 'vertaald' naar de context van Curaçao, waarbij J. Paula en G. Oostindie belangrijke woordvoerders zijn. Op het meer specifiek culturele aspect dat in de herinnering een belangrijke rol speelt zal worden gewezen op de publicaties van de antropologen R. M. Allen en C. Heijes.

¹ Nos.nl, 'Trots op mijn voorouders in slavernij, die streden voor hun vrijheid', Geraadpleegd op 23-07-2019 van <https://nos.nl/artikel/2291421-trots-op-mijn-voorouders-in-slavernij-die-streden-voor-hun-vrijheid.html>

De koppeling naar de herinnering van het slavernijverleden vanuit internationaal en nationaal perspectief is zeer essentieel. Het is de basis voor het onderzoek over enerzijds de Curaçaose aandacht en geleidelijke bewustwording van hun geschiedenis en de doorwerking ervan in het heden. Anderzijds probeert het onderzoek ook inzicht te geven in de plaats van de Antilliaanse herinneringscultuur omtrent de slavenopstand binnen Nederland.

1.2.1 Wat is herinnering?

Eén van de weinige betekenisvolle onderzoeken naar herinneren van vóór de Tweede Wereldoorlog is afkomstig van de Franse socioloog Maurice Halbwachs. Hij lanceerde in 1925 een nieuw concept met de term 'mémoire collective', oftewel het collectieve geheugen, bestaande uit de historische herinnering en de autobiografische herinnering.

De autobiografische herinnering is persoonlijk, het betreft ervaringen die eerder in het leven zijn meegemaakt. Deze herinneringen vervagen wanneer mensen die de herinnering hebben ervaren er niet meer zijn. Daarnaast bestaat de historische herinnering, waar mensen geen persoonlijke herinneringen hoeven te hebben aan gebeurtenissen; de herinnering wordt gestimuleerd door middel van lezen, luisteren of gezamenlijke herdenking/viering. Mensen denken gezamenlijk aan de daden en prestaties van lang overleden leden van dezelfde groep. Het verleden wordt opgeslagen en geïnterpreteerd door sociale instituties, zoals familie of religieuze gemeenschappen.²

Halbwachs geeft een belangrijke identiteitsvormende functie aan herinneren. Dit is interessant voor dit onderzoek, aangezien de slavenopstand waarschijnlijk een rol speelt binnen het vormen van een collectieve herinnering onder de bewoners van Curaçao. Dit wordt bevestigd door de historicus Paula, die in 2003 beargumenteerde dat Curaçao zich in een identiteitsvormende fase bevond.³

De Franse Historicus Pierre Nora benoemde de concrete gewaarwording van herinneringen. Nora bedacht in de jaren '80 de term *Lieux de Mémoires*, wat vrij vertaald kan worden naar 'Plaatsen van herinnering'. In Nora's eigen woorden: "A lieu de mémoire is any significant entity, whether material or non-material in nature, which by dint of human will or the work of time has become a symbolic element of the memorial heritage of any community".⁴ Deze plaatsen zijn zowel statisch als dynamisch en kunnen materieel, symbolisch of functioneel van aard zijn. De precieze aard van een *Lieu de Mémoire* hangt af van de betekenis die een groep eraan geeft. Deze plaatsen van herinnering komen tot stand vanwege een wisselwerking tussen herinneren en geschiedenis, beide zijn nodig om betekenis te kunnen geven.⁵ Het werk van Nora

² Lewis A. Coser, *Maurice Halbwachs on collective memory* (Chicago 1992) 12-24.

³ Jandi Paula, 'Ontkend verleden, verzwakte toekomst' in: Allen, R. & Heijes, C. eds., *Emancipatie & acceptatie: Curaçao en Curaçaoënaars, beeldvorming en identiteit honderdveertig jaar na de slavernij* (Amsterdam 2003) 112 t/m 116.

⁴ Pierre Nora, *Reals of memory. Rethinking the French past. Vol 1: Conflicts and divisions* (New York 1996) XVII.

⁵ Pierre Nora, 'Between memory and history: les lieux de mémoire' in *Representations* nr.26 (Californië 1989) 16-19.

is essentieel in dit onderzoek, aangezien de *Lieux des Mémoires* een concreet handvat aanreiken om onderzoek te doen naar herinneringscultuur.

In 1999 verscheen het boek 'Wij herdenken, dus wij bestaan' van historicus Jos Perry, waarin hij het fenomeen *herdenken* onderzocht. Hij beargumenteerde dat herdenken een oeroud, universeel verschijnsel is dat de secularisatie heeft overleefd en over het algemeen plaatsvindt binnen een collectief. Het begrip 'collectieve herinnering' heeft daarbij een zeer betrekkelijke bruikbaarheid, ieder kan op een eigen manier invulling geven aan dit begrip. Nieuwe ontdekkingen en verschuivingen binnen politiek of cultuur zorgen ervoor dat collectieve herinneringen en de geschiedschrijving continu in beweging zijn. Deze dynamiek levert steeds weer opnieuw een herziening van beelden van het verleden op.

Het ontbreken van een consensus omtrent gebeurtenissen uit het verleden is volgens Perry ook belangrijk, het zorgt voor een garantie tegen vergetelheid. Uiteindelijk trok Perry de conclusie dat herdenken elementaire functies vervult in een collectief, waarbij individuele en collectieve herinneringen deel uit maken van onze voorstellingen.⁶ Net zoals Halbwachs en Nora behandelde Perry het herinneren in groepsverband. Aangezien Perry extra aandacht legde op herdenken binnen het herinneren, is zijn publicatie bruikbaar. De slavenopstand die centraal staat in dit onderzoek zal waarschijnlijk veel worden herinnerd door middel van herdenking. Daarbij moet echter rekening worden gehouden met de groep waarbinnen deze herdenking plaatsvindt, zoals Perry dit beschreef. De groep waarin de herdenking van de slavenopstand plaatsvindt kan iets zeggen over de herinneringscultuur op Curaçao.

Een meer recent werk omtrent herinneren kan worden toegeschreven aan Assman en Conrad. In hun werk betrokken zij de impact van de technologische ontwikkelingen op het herinneren. Net als Halbwachs gaven Assman en Conrad ook een identiteitsvormende functie aan herinneren. Zij betrokken deze functie echter op de moderne samenleving, met aandacht voor de grote veranderingen die de afgelopen decennia hebben plaatsgevonden. De technologische revolutie van de afgelopen decennia heeft gezorgd voor een grote mate van globalisatie en communicatie, globalisatie is het proces van wereldwijde integratie op economisch, politiek en cultureel vlak. Deze globalisatie heeft een impact gehad op herinneren op verschillende niveaus. Individuele, lokale, nationale of internationale herinneringen zijn gevormd en getransformeerd in relatie tot en als reactie op de nieuwe uitdagingen van globalisatie. Internationaal geïntegreerde structuren kunnen de nationale herinnering versterken, terwijl het op het eerste gezicht lijkt alsof ze deze juist vervangt.⁷ Assman en Conrad behandelen voornamelijk de internationale kant van herinneren, dit komt deels overeen met de gehanteerde literatuur. In dit onderzoek wordt namelijk gebruik gemaakt van internationale literatuur omtrent herinneringen aan het slavernijverleden, om inzicht te beelden aan de manier waarop dit verleden wordt beïnvloed door het heden.

⁶ Jos Perry, *Wij herdenken, dus wij bestaan. Over jubilea, monumenten en de collectieve herinnering* (Nijmegen 1999) 13-21-23-25-28-29.

⁷ Aleida Assman & Sebastian Conrad eds., *Memory in a global age: discourses, practices and trajectories* (Londen 2010) 9.

1.2.2 Collectieve herinnering binnen de Curaçaose context

De Curaçaose historicus Alejandro Felipe (Jandi) Paula is gespecialiseerd in slavernijgeschiedenis. Hij schreef dat de negroïde gemeenschap in de Curaçaose samenleving de neiging heeft om het eigen verleden te negeren en vergeten. Er bestond een uitdrukkelijke stilte rondom alle zaken die betrekking hebben op de Afrikaanse oorsprong, zoals de slavernij. Daarbij riepen strijders uit het verleden, zoals die van de slavenopstanden, schaamte op in plaats van bewondering. Een identificatie met deze strijders betekende blijkbaar een onvermijdelijke identificatie met een ras waartoe niemand wenst te behoren. Deze breuk met het eigen verleden berooft de gemeenschap van een waardevol erfgoed en zorgt bovendien ook voor een desintegratie in de hedendaagse gemeenschap, aldus Paula. Dit gebeurde vanwege het gebrek aan de meest fundamentele bindingsfactoren die nodig zijn om eenheid te bevorderen tussen individuen.⁸

Het inzicht dat Paula bood in 2003 is erg interessant, maar wel gedateerd. Zijn inzicht kan betekenen dat de slavenopstand helemaal niet positief wordt herinnerd door de inwoners van Curaçao. Het heeft ook implicaties voor de herinneringscultuur: kan er wel gesproken worden van een herinneringscultuur op Curaçao als de inwoners een breuk ervaren en schaamte voelen omtrent het slavenverleden? Daarbij moet echter wel rekening worden gehouden dat dit inzicht uit 2003 stamt en dus zestien jaar oud is, anno 2019 kan het inzicht inmiddels zijn veranderd.

Gert Oostindie is een Nederlandse historicus, gespecialiseerd in koloniale en Caribische geschiedenis. Oostindie schreef in 2008 dat Curaçao niet over een eigen 'nationale' identiteit beschikt, hetgeen Paula in 2003 ook beweerde. Oostindie gaf echter wel aan dat Curaçao en de andere eilanden in de regio bezig waren om deze identiteit te formuleren. Daarbij wordt vaak geprobeerd om afstand te nemen van Nederland en Nederlandse kenmerken. De koloniale geschiedenis van Curaçao was nodig om de focus te leggen op wat lokaal en uniek is. Daarbij werd getracht koloniale perspectieven van de 'blanke overheersers' te ontwijken en het perspectief van de Curaçaose bevolking centraal te stellen. De focus van deze vorm van 'nation-building' ligt op oral history, waarbij de eigen taal een grote invloed heeft. Het Papiaments dat wordt gesproken op benedenwindse eilanden werd beschouwd als een cruciaal element van abstract cultureel erfgoed uit de koloniale periode.⁹

Oostindie was het echter oneens met Paula op het gebied van de omgang met de 'eigen' geschiedenis op Curaçao. Volgens Oostindie lopen interpretaties van het koloniale verleden en het belang wat daaraan gehecht wordt sterk uiteen. Historische distantie is daarbij cruciaal: naarmate de afstand met het Nederlandse koloniale tijdperk toeneemt, zal deze periode meer vervagen uit het geheugen van het land. Na verloop van tijd neemt de aandacht en emotionele aantrekkelijkheid van het koloniale verleden af. Wanneer de impact van het Nederlandse

⁸ Jandi Paula, 'Ontkend verleden, verzwakte toekomst' in: Allen & Heijes eds., *Emancipatie & acceptatie*, 112 t/m 116.

⁹ Gert Oostindie, 'Historical memory and national canons' in: Idem, *Dutch colonialism, migration and cultural heritage* (Leiden 2008) 85.

kolonialisme meer wordt gevoeld in de samenleving, zal de neiging om symbolische afstand te creëren stijgen. Nederland zal bijvoorbeeld de nadruk willen leggen op antikoloniale worstelingen of het vinden van historische betekenis buiten het (post) koloniale rijk.¹⁰ De impact van het Nederlandse koloniale verleden treedt echter steeds meer op de voorgrond vanwege de grote migratiestroom naar Nederland vanuit Suriname en de zes eilanden die voorheen bekend stonden als de Nederlandse Antillen.¹¹

Eerder in de *Status Quaestionis* kwam naar voren dat herinneren binnen een collectief plaatsvindt, volgens Oostindie ontbrak dit collectief op Curaçao. Herinneren kan echter ook een identiteitsvormende functie hebben, zoals Halbwachs beweerde. De combinatie tussen Oostindie en Halbwachs is belangrijk wanneer er wordt gekeken naar Curaçao als collectief, omdat Oostindie aangeeft dat er uiteenlopen interpretaties over het Curaçaose verleden zijn. Het belangrijkste abstracte erfgoed is volgens Oostindie de taal.

Zowel Paula als Oostindie spreken indirect over de cultuur van Curaçao, het is echter geen eenduidig onderwerp. Dat wordt duidelijk uit de inleiding van een bundel geredigeerd door de antropologen Rose Mary Allen en Coen Heijes. Volgens Allen en Heijes is dynamiek inherent aan het begrip cultuur, zo ook binnen discussies omtrent cultuur in het Caribisch gebied. In deze Caribische context is cultuur een 'allesbehalve statisch begrip'. Culturen ontwikkelen zich voortdurend en veranderen onder invloed van confrontaties met andere culturen. Door menselijk handelen worden er steeds weer nieuwe situaties voortgebracht, waardoor cultuur allesbehalve statisch en passief is. Veel factoren spelen hierbij een rol zoals historische inbedding, sociaaleconomische context, macht en belangenbehartiging.¹²

Allen en Heijes richten zich in hun visie op Caribische cultuur voornamelijk op de subjectieve cultuurverschillen, die door verschillende groepen anders worden ervaren. Daarbij maken geschiedenis, opvoeding, onderwijs en taal deel uit van deze cultuur. Dit komt overeen met wat Oostindie schreef over de identiteitsvormende functie van het Papiaments in Curaçao. Het inzicht dat cultuur binnen een Caribische context een 'allesbehalve statisch begrip' is, kan wellicht helpen in het interpreteren van Caribische bronnen.

1.2.3 Internationale herinneringen aan het slavernijverleden

De sociaal historica Ana Lucia Araujo richt zich in haar werk op de publieke herinnering aan de trans-Atlantische slavenhandel en slavernij. Volgens haar kreeg deze publieke herinnering gestalte aan het begin van de jaren '90, toen verschillende projecten ter herdenking van het slavernijverleden werden gestart in West-Afrika, Europa en het Amerikaanse continent. Deze herdenking richtte zich vooral op het perspectief van de slachtoffers, in dit geval de slaven. De

¹⁰ Oostindie, 'Historical memory and national canons' in: Idem, *Dutch colonialism*. 63.

¹¹ Gert Oostindie, 'History brought home: Post-colonial migrations and the Dutch rediscovery of slavery' in: Ulbe Bosma ed., *Post-colonial Immigrants and Identity Formations in the Netherlands* (Amsterdam 2012) 161.

¹² Mary Rose Allen, Coen Heijes & Valdemar Marcha, 'Cultuur, beeldvorming en identiteit' in: Idem, *Emancipatie & acceptatie*, 16-17.

slaafgemaakte mannen en vrouwen werden in met midden van de publieke herinnering geplaatst, met als resultaat een nadruk op het slachtofferschap.¹³

Volgens historicus en geograaf David Lowenthal, is deze 'moderne' nadruk op de slachtoffers een nalatenschap van de publieke herinnering aan de Holocaust.¹⁴ De herinnering aan de traumatische periode van de Holocaust beïnvloedt de herinnering aan een andere traumatische periode, zoals de slavernij. In dit geval is de nadruk op het herinneren vanuit het perspectief van de slachtoffers van slavernij een erfenis van de Holocaust herinnering, aldus Lowenthal. Araujo benadrukt echter dat de actoren betrokken in de debatten en projecten rond het herdenken van de slavernij zelf geen directe slachtoffers of getuigen van de slavernij waren. Dit is in tegenstelling tot de initiatiefnemers van herdenkingen en monumenten voor de slachtoffers van bijvoorbeeld de Holocaust, die vaak wél persoonlijke herinneringen hebben aan hetgeen wat herdacht wordt.

Vanwege het gebrek aan getuigenissen van trans-Atlantische slavernij uit de eerste hand vond het oprichten van musea, monumenten en herdenkingen plaats op basis van 'fantasierijk' bewijs. Het beeld van de slachtoffers werd gecreëerd op basis van Europese reisdocumenten en verhalen over slavernij, met als resultaat dat dit beeld grotendeels gebaseerd is op een Europese interpretatie van slavernij. Dit Europese beeld ontstond binnen de Britse abolitionistische beweging tijdens de late 18^e- en vroege 19^e eeuw.¹⁵

De uiteenlopende visies van verschillende initiatiefnemers die zich richten op het herinneren van het slavernijverleden staat de herinnering zelf in de weg. De meeste projecten waren hierdoor niet succesvol in het presenteren van de complexe en multidimensionale geschiedenis van slavernij en de trans-Atlantische slavenhandel. Araujo beargumenteerde dat wanneer één groep erin slaagt het eigen perspectief op de slavernij en slavenhandel zichtbaar te maken binnen de publieke sfeer, de perspectieven van andere groepen grotendeels worden buitengesloten.¹⁶

Dit punt is van toepassing op de collectieve herinnering van de slavenopstand binnen de Nederlandse context. De herdenking aan het 'Nederlandse' slavernijverleden staat grotendeels centraal rond Keti Koti: het vieren van de afschaffing van slavernij. Vanwege de landelijke aanprijzing van Keti Koti als centraal herdenkingsmoment krijgt de herdenking van de slavenopstand van 1795 minder aandacht. Een dergelijke dynamiek staat volgens Araujo in de weg van het ontstaan van initiatieven die meer effectief bijdragen aan het helen van de wonden uit het verleden. Het laat ook zien hoe de erfenis van de slavernij, inclusief racisme en ongelijkheid, een significant probleem blijven in voormalige slavenmaatschappijen.¹⁷

In hun poging een transnationaal en interdisciplinair onderzoek naar de herinnering van

¹³ Ana Lucia Araujo, *Shadows of the Slave Past: Memory, Heritage, and Slavery* (New York 2014) 2.

¹⁴ David Lowenthal, 'On Arraigning Ancestors: A Critique of Historical Contrition', *North Carolina Law Review* 87:3 (2009) 905.

¹⁵ Araujo, *Shadows of the Slave Past*, 2.

¹⁶ Araujo, *Shadows of the slave past*, 9.

¹⁷ *Ibidem.* 9, 215.

het slavernijverleden te verrichten, vertonen Elisa Bordin en Anna Scacchi gelijkenissen met Aroujo. Bordin en Scacchi beargumenteren dat herinneringen aan slavernij grote verschillen vertonen, zowel onderling binnen hetzelfde land als tussen verschillende staten. Slavernij heeft volgens deze auteurs een transnationaal karakter, waarbij sommige nationale herinneringen aan slavernij nadrukkelijk invloed uitoefenen op andere nationale herinneringen door bijvoorbeeld een rivaliserend beeld te schetsen.¹⁸ De popcultuur in de vorm van boeken, films, theater en cabaret schetsen andere invalshoeken door gebruik te maken van 'ironische tot groteske, ludieke tot carnavaleske en fictionele werken'. Dit heeft een belangrijke rol gespeeld in de constructie van nieuwe perspectieven over het slavernijverleden, zij verstoten het traditionele beeld dat uitgaat van de slachtoffers binnen de slavernij. De auteurs scheppen hiermee een nieuw inzicht ten opzichte van de, zoals Araujo deze beschreef, traditionele beeldvorming van het slavernijverleden.¹⁹

1.3 Methode en vraagstelling

De inzichten die in de Status Quaestionis aan bod zijn gekomen worden in dit onderzoek aangehaald ter ondersteuning van de onderzoeksvraag. Zoals in de inleiding reeds is vermeld wordt in dit onderzoek de volgende onderzoeksvraag gehanteerd: In hoeverre is er sprake van een Antilliaanse herinneringscultuur in Curaçao en Nederland omtrent de slavenopstand van 1795 in Curaçao?

Ter ondersteuning van de onderzoeksvraag zijn de er drie deelvragen opgesteld. De eerste deelvraag zal zich toespitsen op de historische context omtrent de slavenopstand van 1795. Deze context wordt in de eerste paragraaf beschreven en bestaat uit twee onderdelen. Eerst zal er een beknopte beschrijving worden gegeven van de slavenopstand, gevolgd door een passage over de ontwikkeling van de staatkundige verhouding tussen Curaçao en Nederland. Deze context wordt enkel beknopt beschreven, omdat het onderwerp van dit werkstuk geen ruimte biedt om uitgebreid in te gaan op de ontwikkeling van de staatkundige verhoudingen Nederland en Curaçao.

De tweede deelvraag richt zich op de herinneringscultuur van de slavenopstand binnen de Antilliaanse gemeenschap in Curaçao. Bij deze deelvraag wordt gebruik gemaakt van de Curaçaose krant *Amigoe* om een beeld te schetsen van het ontstaan van de herinnering aan de slavenopstand. Binnen deze deelvraag zal aandacht worden besteed aan de *Lieux des Mémoires* die de herinnering aan de slavenopstand heeft voortgebracht op Curaçao. De deelvraag behandelt daarnaast kort de plaats van de slavenopstand binnen het Curaçaose onderwijssysteem.

Deelvraag drie legt vervolgens de nadruk op deze Antilliaanse herinneringscultuur binnen

¹⁸ Elisa Bordin & Anna Scacchi, 'Introduction: Expanding the Circle of the We' in: Idem, *Transatlantic Memories of Slavery: Reimagining the Past, Changing the Future* (New York 2015) 9.

¹⁹ Ibidem.

de Nederlandse context. De vraag in hoeverre er gesproken kan worden van een dergelijke herinneringscultuur binnen de Antilliaanse gemeenschap in Nederland staat bij deze deelvraag centraal.

Bij het beantwoorden van de tweede en derde deelvraag zijn voornamelijk secundaire literatuur, primaire bronnen en internetbronnen gehanteerd. Met deze bronnen is er een vergelijkend literatuur- en bronnenonderzoek uitgevoerd. De resultaten worden beschreven en geanalyseerd, waarna er in de conclusie een overzicht volgt van de overeenkomsten en verschillen tussen Curaçao en Nederland in de Antilliaanse herinneringscultuur omtrent de slavenopstand.

1.3.1 Verantwoording

De term 'Antillianen' is een verzamelnaam voor mensen afkomstig van één de eilanden die voorheen onder de noemer 'Nederlandse Antillen' vielen. Dit onderzoek richt zich specifiek op de Antillianen afkomstig uit Curaçao die woonachtig zijn in Curaçao en Nederland. Wanneer er wordt gesproken over Antillianen, betreft het expliciet Curaçaose Antillianen.

Ik voel mij genoodzaakt te benadrukken dat er in dit onderzoek vooral wordt gekeken vanuit een Nederlands perspectief. De gehanteerde bronnen zijn in de Nederlandse taal geschreven, omdat ik helaas de taal van de Antillen (Papiaments) niet beheers. Dit betekent niet dat de Antilliaanse visie compleet buiten beschouwing wordt gelaten, in diverse artikelen en boeken is deze visie vertaald naar het Nederlands of Engels.

Het vergt echter een aparte studie om te expliciteren wat de Antilliaanse visie inhoudt. Er bestaat geen eenduidige Antilliaanse visie vanwege de tegengestelde belangen van de zes eilanden die in het kader van het Statuut de Antillen werden genoemd. De zes eilanden betreffen Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, Sint-Eustatius en Sint-Maarten; in de paragraaf over de staatkundige verhouding zal dit verder toegelicht worden.

1.4 Bronnen

Het onderzoek is gebaseerd op secundaire literatuur, primaire bronnen en websites. De gehanteerde literatuur bestaat voornamelijk uit publicaties omtrent herinneren/herdenkingen en daarnaast publicaties met de slavenopstand als onderwerp. De belangrijkste bronnen die zijn gebruikt in dit onderzoek bestaan uit Curaçaose kranten van de afgelopen vijftig jaar. Daarnaast zijn er websites gebruikt om aanvullende informatie over de herinnering van de slavenopstand te vergaren. Hierbij zijn verschillende soorten websites gebruikt: online krantenartikelen, websites van musea, officiële websites van overheidsinstanties en websites van organisaties die hebben geschreven over de slavenopstand. Bij het laatstgenoemde kan bijvoorbeeld worden gedacht aan een website van de Canon van Nederland of van het tijdschrift Historiek.

Bronnen over de slavenopstand van 1795 die stammen uit de koloniale periode zijn schaars. De beschikbare bronnen zijn vlak na de slavenopstand enkel geschreven door de

koloniale overheerser, bronnen uit de koloniale tijd geschreven door slaven zijn tot dusver niet gevonden. In de tweede helft van de twintigste eeuw werd in toenemende mate geschreven over de slavenopstand, voornamelijk in krantenartikelen van de Curaçaose krant *Amigoe*. Deze krantenartikelen zijn gebruikt om een beeld te schetsen van de herinnering aan de slavenopstand door de Curaçaose bevolking.

Het Nederlandstalige dagblad *Amigoe* wordt sinds 1884 uitgegeven met als doelgroep de bewoners van Curaçao, Bonaire en Aruba.²⁰ Om de krant te lezen is een abonnement nodig, maar op Delpher zijn de edities van *Amigoe* tot 1995 digitaal beschikbaar. Hoewel Delpher de kranten op zorgvuldige wijze scant, moet er rekening worden gehouden met de kans op menselijke fouten tijdens dit proces. Het kan zijn dat sommige pagina's niet of verkeerd zijn gescand. Daarnaast is de spelling cruciaal in het vinden van bruikbare en betrouwbare informatie, de zoekmachine van Delpher kan onbewust 'verkeerde' informatie tonen op basis van taalgebruik. Daarnaast heeft Delpher niet de beschikking over alle kranten van ieder jaar, sommige kranten of jaren staan relatief vaker in de database van Delpher dan andere. In het geval van de *Amigoe* zijn alleen de kranten die tot 1995 zijn uitgegeven beschikbaar.

Op Delpher is er gezocht naar kranten die hebben geschreven over de slavenopstand. Daarbij is er op twee manieren gezocht. In de eerste instantie is er gezocht met de trefwoorden "Tula" en "Slavenopstand", waarbij er alleen is gezocht naar kranten met de Nederlandse Antillen als verspreidingsgebied. Bij deze zoekopdracht zijn er in totaal 92 overeenkomsten met de database van Delpher.

Om de *Amigoe* te kunnen raadplegen na 1995 is dit onderzoek afhankelijk van openbare archieven die edities van deze krant in Nederland bewaren. In de Universiteitsbibliotheek van Leiden is de collectie van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) ondergebracht, hieronder bevinden een aantal edities van de *Amigoe*. Daarnaast beschikt de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag ook over een aantal edities van deze krant, voornamelijk ook uit het archief van het KITLV.

In beide archieven zijn binnen de beschikbare uitgaven alleen de edities van augustus onderzocht, omdat dat de opstand van 1795 in augustus plaatsvond en de berichtgeving daarover in de meeste gevallen in die maand zijn gepubliceerd. Artikelen die mogelijk op een ander tijdstip zijn verschenen, zijn omwille van de tijd en de beperktheid van het onderzoek niet nagezocht.

²⁰ Amigoe.com, 'Over Amigoe', geraadpleegd op 30-04-2019 van <https://amigoe.com/overamigoe>.

Hoofdstuk 2: Wat is de historische context omtrent de slavenopstand van 1795?

2.1 1795: De slavenopstand op Curaçao

Op 17 augustus 1795 brak op het Caribische eiland Curaçao, een toenmalige kolonie van de West-Indische Compagnie, een slavenopstand uit. De leider van deze opstand droeg de naam Tula en wist slaven van verschillende plantages te overtuigen om in opstand te komen. Tula is echter een hedendaagse benaming, aangezien de originele documenten uit 1795 spreken over onder andere Toela of Thoela. Deze verschillende namen wijzen op Franse invloed in de taal die werd gesproken rondom het Caribisch gebied in de 18^e eeuw. In dit werkstuk wordt de hedendaagse spelling van Tula gehanteerd.

De aanleiding van de opstand is betwist. In 1795 was de Staten-Generaal van de Republiek de machthebber op Curaçao. In de officiële documenten die een aantal maanden na de opstand zijn gepubliceerd door de Staten-Generaal, werd verwezen naar de verandering van de werkomstandigheden als directe aanleiding. De slaven moesten langer werken en kregen onvoldoende voedsel, wat leidde tot een dermate grote ontevredenheid onder de slaven dat een opstand het gevolg was. Een andere opvatting omtrent de aanleiding heeft betrekking op de drang naar vrijheid van onderdrukking als basisoorzaak van de opstand. Een verwijzing naar de succesvolle slavenopstand in Saint Domingue, het huidige Haïti, in 1791 wordt bij deze opvatting al snel gemaakt.²¹

Op basis van correspondentie tussen de blanke overheersers van Curaçao wordt duidelijk dat de opstand enigszins voorbereid bleek te zijn. De slaven kozen “een zekere Toela” tot hun leider, met Bastiaan Carpata als zijn rechterhand. Zij legden een eed van trouw met elkaar af en trokken vanaf hun plantage nabij Bandabou, Plantage Kenepa, naar verschillende locaties op het eiland om bredere steun voor de opstand te zoeken onder de slavenpopulatie.²² Plantage Kenepa bestaat niet meer, maar enkele gebouwen van deze plantage staan nog altijd overeind. Deze gebouwen vallen tegenwoordig onder de naam Landhuis Knip.

Johannes de Veer, de directeur die in 1795 namens de Raad der Koloniën optrad, stuurde een pater naar Tula om een vreedzame oplossing te bieden, maar nadat dit was mislukt begon de opstand gewelddadiger te worden. De eerste slag tussen het leger van de Koloniale Raad en rebellen dreef de rebellen in de verdediging, waardoor ze genoodzaakt waren zich te verschansen op een berg met de naam ‘Grote berg’. Op deze berg werd de tweede slag geleverd. Hoewel de rebellen zich hadden ingegraven en guerrilla-achtige tactieken toepasten, bleken zij niet opgewassen tegen de vuurkracht en de militaire ervaring van de koloniale overheerser. Een deel van de rebellen wist te vluchten naar een andere berg met de naam ‘Sint Christoffels berg’. Op die berg volgde op 31 augustus een slotoffensief van het leger onder

²¹ Charles P. do Rego, ‘Tula, inspiradó: De vrijheidsidealen van een Curaçaose verzetsstrijder’ in: Artwell Cain ed., *Tula: De slavenopstand van 1795 op Curaçao* (Amsterdam/Den Haag 2009) 38.

²² do Rego, ‘Tula, inspiradó’ in: Cain ed., *Tula*. 44.

leiding van commandant Van Westerholt.²³

Na het slotoffensief waren de rebellen definitief verslagen, maar de opstand was nog niet voorbij. Er waren nog grote groepen slaven op de vlucht voor het leger. Deze slaven moesten uiteindelijk kiezen tussen overgave of een vrijwel zekere dood op de vlucht. De meeste slaven die zich overgaven werden terug naar hun meesters gestuurd, er werd afgezien van massale executie vanwege het economische belang van de slavenarbeid. De leiders van de opstand werden opgejaagd door middel van een intensieve klopjacht, niet op de laatste plaats vanwege een flinke beloning voor hun arrestatie. Uiteindelijk viel het doek voor Tula op 19 september, toen een slaaf hem in ruil voor zijn eigen vrijheid aangaf bij de autoriteiten. Na een verhoor en uitgebreide marteling, werden Tula en Carpatta geradbraakt.²⁴ Nadat de geradbraakte lichamen van de leiders bij het Rif in zee werden gegooid was de opstand definitief ten einde.

2.2 Beknopte geschiedenis staatkundige verhouding Nederland en Curaçao

Curaçao en Nederland delen een gezamenlijk verleden. Dit heeft als gevolg dat vrijwel alle gehanteerde bronnen van het onderzoek binnen deze context zijn geschreven. Voordat de analyse van bronnen wordt beschreven is het belangrijk om te begrijpen hoe de verhouding tussen Nederland en Curaçao in het verleden tot de huidige verhoudingen heeft geleid. De staatkundige relatie van de achttiende eeuw tot 1940 verschilt met de decennia daarna. Het eerstgenoemde is de koloniale periode, in tegenstelling tot de periode na de Tweede Wereldoorlog. Na de oorlog vinden een aantal belangrijke gebeurtenissen plaats: totstandkoming Statuut, Opstand van 1969 en de Nederlandse Antillen tot 2010.

Het startpunt van de ingewikkelde verhouding tussen Curaçao en Nederland ligt in het jaar 1634, het jaar waarin de West Indische Compagnie het eiland veroverde op de Spanjaarden. De strategische ligging van Curaçao was een belangrijke reden voor de WIC om het eiland te behouden. Vanuit Curaçao konden Spaanse schepen worden aangevallen en de haven bood tevens een gunstig onderkomen voor Nederlandse schepen.²⁵ Nadat in 1648 de vrede was getekend met Spanje richtte de WIC zich op handeldrijven in plaats van kaapvaart. De slavenhandel kreeg een rol in de economische betekenis van het eiland en omstreeks 1650 ontstonden op Curaçao de eerste plantages.²⁶ De slavenhandel en de transitie van slaven speelden vóór 1675 een belangrijke rol op Curaçao, maar tijdens de achttiende eeuw slaagde het eiland er niet in om hun belangrijke positie binnen de slavenhandel te handhaven. Dit kwam voornamelijk vanwege de groei van Engelse en Franse slavenhandelsrederijen en de kosten van

²³ Ibidem, 78.

²⁴ Ibidem, 114.

²⁵ Aller, H.B., *Van kolonie tot koninkrijksdeel: de staatkundige geschiedenis van de Nederlandse Antillen en Aruba van 1634 tot 1994*. (Groningen 1994) 56-57.

²⁶ Aller, *Van kolonie tot koninkrijksdeel*, 41.

de doorvoerhandel.²⁷

Curaçao was onder andere een knooppunt van de Nederlandse handelsvaart in het Caribische gebied.²⁸ Het eiland moest het hebben van de doorvoerhandel van voornamelijk goederen en slaven. De groei van de Atlantische slavenhandel tijdens de achttiende eeuw resulteerde in een evenredige economische groei van de economie op de Nederlandse Antillen. Na de Vierde Engelse Oorlog daalde deze economische groei echter dramatisch en bleek het onmogelijk voor Curaçao om uit het dal te klimmen.²⁹

Hoewel er vanaf 1634 gesproken kan worden van een 'Nederlandse' staatkundige inmenging, was Curaçao in handen van een privaatrechtelijke onderneming: de WIC. Pas in 1792 eindigde het octrooi van de WIC en werd Curaçao overgedragen aan de Staten-Generaal.³⁰ Na de Frans-Bataafse tijd, waarin Curaçao onder Frans bewind stond, werd Curaçao in 1816 onderdeel van het Koninkrijk der Nederlanden.³¹

De staatkundige relatie vanaf 1816, na de terugkeer van de Nederlandse staat als bestuurder over de Caribische eilanden, was die van kolonisator en een gekoloniseerde bevolking met een kleine bovenlaag van geëmigreerde Nederlanders. Met enkele kleine veranderingen in de bestuurlijke structuur bleef deze 'koloniale' periode nagenoeg ongewijzigd. In het bijzonder de eilanden Curaçao en Aruba profiteerden in de jaren twintig en na de recessie van de jaren dertig van de twintigste eeuw, van een bloeiende economie met name door de raffinage van olie. De uitbraak van de Tweede Wereldoorlog droeg ertoe bij dat de eilanden belangrijk bleven in de steun voor de oorlogseconomie van de Verenigde Staten. Eind jaren veertig en begin vijftig veranderde de politieke en bestuurlijke structuur tussen wat de Nederlandse Antillen ging heten en Nederland.

In 1954 kwam 'Het Statuut' tot stand.³² Dit statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden regelt de staatkundige relatie tussen Nederland, de Antillen en Suriname. Het laatstgenoemde land werd echter onafhankelijk in 1975 en daarmee beperkt het statuut zich tot Nederland en de zes eilanden van de Antillen. Deze landen werden onder een gezamenlijke noemer geschaard: de Nederlandse Antillen. In 1985 kwam er binnen de bepalingen van het statuut een aparte status voor Aruba, hier zal echter niet verder op worden ingegaan. De landen binnen het statuut hadden een gelijkwaardige positie en regelden zelfstandig hun eigen zaken, de zogeheten 'landsaangelegenheden'. Daarnaast waren er afspraken gemaakt omtrent onderlinge samenwerking en de staatsinrichting van de landen. Een uitzondering betrof de 'Koninkrijksaangelegenheden', dit omvatte onder andere de handhaving van de

²⁷ Piet Emmer & Jos Gommans, *Rijk aan de rand van de wereld: de geschiedenis van Nederland overzee 1600-1800* (Amsterdam 2012) 199-200.

²⁸ Emmer & Gommans, *Rijk aan de rand van de wereld* (2012) 194.

²⁹ Ibidem, 196.

³⁰ Ibidem, 52.

³¹ Ibidem, 87.

³² Het Koninklijk Huis, 'Staatkundige relatie tussen Nederland, Aruba, Curaçao en Sint Maarten'

<https://www.koninklijkhuis.nl/onderwerpen/koninkrijk-der-nederlanden/relatie-tussen-nederland-aruba-curacao-en-sint-maarten>

(geraadpleegd op 18-04-2019).

onafhankelijkheid, defensie en buitenlandse betrekkingen. De gezamenlijke noemer Nederlandse Antillen hield tot 2010 stand, waarna deze werd opgeheven. Curaçao en Sint-Maarten zijn sindsdien zelfstandige landen binnen het Koninkrijk der Nederlanden, naast Nederland en Aruba.³³

2.2.1 *Revolte van 1969*

De verhouding tussen Curaçao en Nederland kwam in de jaren '60 onder steeds meer druk te staan. De groeiende onvrede over de Nederlandse invloed en een drang naar emancipatie kwamen uiteindelijk tot uitbarsting op het eiland. Ontketend door frustratie over oneerlijke arbeidsvoorwaarden en raciale scheidingen, escaleerde een arbeidsconflict op de Shell olieraffinaderij in Willemstad op 30 mei 1969 tot een groot protest. Ruim vierhonderd Nederlandse mariniers zouden uiteindelijk succesvol worden ingezet om de uitgebarsten volkswoede onder controle te houden.³⁴

Deze uitbarsting heeft gezorgd voor meer aandacht voor Tula en de slavenopstand, omdat de autochtone bevolking van Curaçao zelfbewust werden van hun 'eigen' verleden. Later in de tekst zal worden beargumenteerd dat de herinnering aan 1969 de bewoners van Curaçao bewuster maakten van hun vroegere geschiedenis. Binnen deze bewustheid heeft de slavenopstand van 1795 een belangrijke plaats.

Na deze volksopstand werd de Nederlandse politiek wakker geschud. Waar Den Haag vóór 1969 een passieve houding aannam met betrekking tot de Antilliaanse politiek, besloot het na de revolutie in te grijpen. Het aanstellen van een nieuwe gouverneur is een goed voorbeeld van deze interventie. De hegemonie van de Democratische partij en haar leider Jonckheer was een doelwit van volkswoede tijdens *Trinta Di Mei*³⁵, vermoedelijk vanwege de sociale kloof tussen blank en zwart op Curaçao. Om de Curaçaose bevolking tegemoet te komen en de emancipatie te bevorderen, werd voor het eerst een zwarte Antiliaan tot gouverneur benoemd.

In de jaren na de revolutie verscheen de vraag over volledige onafhankelijkheid van Curaçao weer op de politieke agenda van Nederland. Volledige onafhankelijkheid voor Curaçao was een complexe situatie, waarbij de meningen in Nederland en Curaçao sterk verdeeld waren.³⁶

³³ Het Koninklijk Huis, 'Staatkundige relatie' (geraadpleegd op 18-04-2019)

³⁴ Gert Oostindie & Inge Klinkers, *Decolonising the Caribbean: Dutch Policies in a Comparative Perspective* (Amsterdam 2003) 97-98.

³⁵ Papiaments voor 'Dertig Mei': lokale naam voor de revolutie van 1969.

³⁶ Oostindie & Klinkers, *Decolonising the Caribbean* 100-102.

Hoofdstuk 3: In hoeverre kan er gesproken worden over een Curaçaose herinneringscultuur omtrent de slavenopstand?

In de periode vanaf 1795 tot 1967 zijn er tot dusver weinig tot geen bronnen gevonden die zijn geschreven vanuit het perspectief van de Antilianen. Dit is waarschijnlijk het resultaat van de onderdrukking van de Antilliaanse bevolking, tot 1863 nog grotendeels slaaf, door de 'Nederlandse' overheerser. Geschriften over de slavenopstand met een Antilliaans perspectief tot 1967 behoren helaas niet tot de beschikbare bronnen.

In de periode 1795 -1967 is er echter wel een immateriële bron over de slavenopstand aangetroffen, vermoedelijk vervaardigd door slaven. Curaçao beschikt daarmee over een immateriële herinnering aan de slavenopstand: een Tambú-lied. Tambú is een Curaçaose muzikale stijl met onder andere drum, dans en zang. Een precieze datering van het ontstaan van de Tambú is onbekend. Haar oorsprong ligt waarschijnlijk in de zeventiende en achttiende eeuw, toen Afrikaanse slaven werden vervoerd naar Noord- en Zuid-Amerika. Het wordt al eeuwenlang gezien als een belangrijk seculier en/of religieus onderdeel van de lokale cultuur.

Tambú gaf de onderdrukte slavenpopulatie een mogelijkheid zich uit te drukken en verhalen te vertellen. De blanke autoriteiten en de katholieke kerk hebben Tambú lange tijd beschouwd als een bedreiging van hun macht. Uit angst voor opstanden probeerden slaveneigenaren te voorkomen dat er Tambú bijeenkomsten plaatsvonden. Zelfs na de afschaffing van de slavernij werd het maken van Tambú aan strenge regels onderworpen, tussen 1936 en 1952 gold er zelfs een algeheel verbod op de Tambú.³⁷

De Tambú is door de tijd heen door de lokale bevolking gebruikt als uiting van de eigen identiteit. Deze identiteit werd voornamelijk uitgedragen door middel van orale tradities en oral history. Zoals in de Status Quaestionis naar voren kwam, deelde Oostindie deze oral history een belangrijk identiteitsvormende functie toe. De eigen taal was cruciaal voor de lokale bevolking om een zekere saamhorigheid te creëren en wordt tegenwoordig beschouwd abstracte vorm van cultureel erfgoed.³⁸

Zang en dans werden in de Tambú aangehaald om de door de autoriteiten verboden onderwerpen en verhalen toch tot uiting te brengen. Aangezien de slaven weinig mogelijkheden hadden hun eigen versie van de gebeurtenissen uit het verleden op te schrijven, werd de Tambú gebruikt om deze verhalen over te brengen van generatie op generatie.³⁹ Eén van deze verhalen is een lied over de "Rebeldia na Bandabou", oftewel de Rebelle van Bandabou, waarin de opstand van 1795 wordt bezongen. In dit strijdlustige lied wordt bezongen hoe de slaven onder leiding van Tula in opstand kwamen, in naam van de vrijheid en gerechtigheid. Het lied roept daarnaast andere slaven op om zich aan te sluiten bij de opstand in de naam van de vrijheid.

³⁷ 'De Curacaose Tambú', <https://www.slavernijenij.nl/cultuur-in-slavernij/de-curacaose-tambu-muziek/> geraadpleegd op 5-06-2019.

³⁸ Gert Oostindie, 'Historical memory and national canons' in: Idem, *Dutch colonialism, migration and cultural heritage* (Leiden 2008) 85.

³⁹ Nanette de Jong. *Tambú: Curaçao's African-Caribbean Ritual and the Politics of Memory* (Indiana 2012) 30, 43.

Opvallend is dat de datum van de opstand, zeventien augustus, in het begin van het lied wordt genoemd. Dit is een goed voorbeeld van één van de functies van de Tambú, het herinneren van belangrijke gebeurtenissen uit het eigen verleden die onderdrukt wordt door de blanke overheerser.⁴⁰

Het Tambú-lied over de slavenopstand kan worden gezien als een *Lieu de Mémoire* met symbolische aard, herinnerend aan de Rebelle van Bandabou. Volgens Nora kan een plaats van herinnering immaterieel zijn, zolang de herinnering een bepaalde symbolische waarde heeft voor het collectief. In dit geval is het Tambú-lied een duidelijk voorbeeld van een Curaçaose herinnering aan de slavenopstand.

3.1 Het ontstaan van de herinnering aan de slavenopstand binnen de Amigoe

De *Amigoe* is verreweg de grootste Nederlandstalige krant van Curaçao. In 2014 beschikte de krant dagelijks over zo'n 30.000 lezers verspreid over het hele eiland, waarmee de krant een relatief hoge representatie binnen de Curaçaose gemeenschap heeft.⁴¹ Vanwege de Nederlandse voertaal, in tegenstelling tot kranten in Papiaments, kan deze krant gebruikt worden in dit werkstuk.

In de *Amigoe* van 27 juli 1967 verscheen een artikel over jongeren die het vieren van Curaçao-dag combineren met het herdenken van Tula en Carpata. Deze jongeren vroegen zich af waarom Tula en Carpata niet als helden werden vereerd op Curaçao en waarom een officiële herdenking op 17 augustus ontbrak.⁴² De jongeren wilden dat de Curaçaose politiek meer oog kreeg voor de slavenopstand, daarbij benadrukten de jongeren dat de leiders van de slavenopstand "grote idealisten uit de achttiende eeuw" waren.

In de *Amigoe* van 17 mei 1968 was een artikel gewijd aan jongeren die een beweging hadden opgericht, met als doel het bevorderen van de zelfwaardering van Curaçao. Ze wilden een concrete stap nemen richting hun doel door een herdenking van de slavenopstand te organiseren op 17 augustus, zo blijkt ook uit de naam van de beweging: *Movimiento 17-8-1795*. Deze beweging pleitte voor een confrontatie met het verleden om het "minderwaardigheidsgevoel" aan te pakken: de eilandbewoners zouden trots moeten zijn dat Tula opkwam voor mensenrechten. Een eervolle herdenking van dit 'feit' kon deze trots aanwakkeren, aldus de beweging.⁴³ Uit dit artikel wordt duidelijk dat er op Curaçao aan het eind van de jaren '60 meer aandacht kwam voor het eigen verleden, waar de slavenopstand een belangrijk onderdeel van was. Op basis van dit artikel kan daarnaast geconstateerd worden dat er een minderwaardigheidsgevoel heerste rond het eigen verleden.

In de publicatie van Jandi Paula komt de oorzaak van dit minderwaardigheidsgevoel aan

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Uitgeverij Amigoe NV, *Amiguito Business* (Willemstad 2014) 4.

⁴² 'Jong Curaçao viert Curaçao-dag met "Love-in" bij Rif-monument', *Amigoe di Curaçao: Weekblad voor de Curacaosche eilanden* (27 juli 1967) geraadpleegd op delpher.com op 30-04-2019.

bod. Volgens Paula hebben de blanke overheersers de slavenopstand negatief beschreven, waarbij de zwarte gemeenschap die in opstand kwam als boemannen werden neergezet. De zwarte gemeenschap heeft dit beeld van de opstand na vele decennia onderdrukking min of meer overgenomen, waardoor er een negatief imago van de slavenopstand is ontstaan.⁴⁴

De revolte van 1969 was een uit de hand gelopen arbeidsconflict. Het liep uit de hand vanwege de onvrede ten opzichte van het bestuur, de elite en de Nederlanders als allesbepalende witte leiders. De revolte resulteerde in een groeiende mate van zelfbewustzijn onder Antillianen, voornamelijk onder jongeren en een selecte groep gestudeerde Antillianen. Zij kwamen onder andere op voor hun moedertaal, het Papiamentu en de rol van het onderwijs. Het gebruik van de eigen taal was een uitdrukking van hun autochtone cultuur, wat in het onderwijs werd weggedrukt door het Nederlands. Het zelfbewustzijn heeft daarnaast gezorgd voor een toenemende belangstelling voor de slavenopstand van 1795. Zoals uit de artikelen uit de *Amigoe* blijkt, wordt er na 1969 steeds meer gepubliceerd over Tula en de slavenopstand. Het is echter lastig om te spreken van een directe en rechte lijn tussen de opstanden van 1795 en 1969. Vanwege de 'onwetendheid' over de slavenopstand van de Antilliaanse bevolking is het is echter lastig om te spreken van een directe en rechte lijn tussen de opstanden van 1795 en 1969.

Op basis van de Curaçaose krant *Amigoe* wordt de omslag in de omgang met de slavenopstand op Curaçao na 1969 steeds duidelijker zichtbaar. Zo verscheen er op 18 augustus 1970 weer een artikel met betrekking tot deze omgang met de slavenopstand. Het artikel beschreef de bescheiden wijze waarop werd herdacht dat de slavenopstand onder leiding van Tula 175 jaar geleden uitbrak.⁴⁵ Het is opvallend dat het artikel kort benoemde dat de opstand een historische gebeurtenis was, waar voorheen gemakkelijk aan voorbij werd gegaan. De krant constateerde hier dat de herinneringscultuur van de slavenopstand tot voor kort weinig aandacht genoot en dat dit aan het veranderen was. Deze verandering is waarschijnlijk grotendeels toe te schrijven aan de revolte van 1969, waar de uitgebarsten onvrede resulteerde in een bewustwordingsproces onder Antillianen.

De krant schreef dat jongeren bloemen strooiden bij het Rif-monument, de plek waar de geradbraakte lichamen van de leiders in zee werden gegooid na hun executie. Het artikel sloot af met de melding dat er inmiddels een petitie was uitgegaan om een officiële verering van Tula en Carpata af te dwingen, aangezien dit 'tot heden toe nog nimmer is gebeurd'.⁴⁶ Een dag later verscheen in dezelfde krant een artikel met een uitgebreide beschrijving van deze petitie. Volgens dit artikel beschreven de initiatiefnemers van deze petitie hoe jongeren sinds 1967 de slavenopstand steeds meer gingen beschouwen als "het eerste belangrijke teken in dit volk om de vrijheid, gelijkheid en broederschap te bereiken."

Een gelijksoortige actie ondernam de jongerengroep *Hubex*. Zij organiseerde van 17 tot

⁴⁴ Jandie Paula, 'Ontkend verleden, verzwakte toekomst' in Allen & Heijes, *Emancipatie & acceptatie*, 112 t/m 116.

⁴⁵ 'Movimiento 17-8-1795 door jongeren opgericht', *Amigoe di Curaçao: Weekblad voor de Curacaosche eilanden* (17 mei 1968) geraadpleegd op delpher.com op 30-04-2019.

⁴⁶ 'Bescheiden herdenking slavenopstand van 1795', *Amigoe di Curaçao* (18 augustus 1970) geraadpleegd op delpher.com op 30-04-2019.

en met 25 augustus 1971 een zogenaemde 'Tula-week', waarbij het erkennen van de eigen Curaçaose helden centraal stond. Daarnaast deed de groep een oproep om 17 augustus uit te roepen tot een nationale feestdag, waarop de slavenopstand officieel herdacht moest worden.⁴⁷ Uit bovenstaande artikelen blijkt dat de betreffende autochtone jongeren Tula zijn gaan zien als een belangrijke held in plaats van een misdadiger, waarbij ze benadrukken dat zij zich zonder schaamte zouden moeten kunnen identificeren met Tula.⁴⁸

In 1971 vond de eerste officieel goedgekeurde herdenking van de slavenopstand plaats op Curaçao, zo valt te constateren uit de *Amigoe* van 18 augustus 1971. De krant specificeerde niet welke instantie deze goedkeuring gaf, alleen dat de vergunning pas op het laatste moment werd afgegeven.⁴⁹ Uit dit taalgebruik lijkt dat de goedkeuring werd gegeven door de autoriteiten van Curaçao, waarschijnlijk het lokale bestuur of de politie. De krant berichtte dat er ongeveer dertig tot veertig mensen op deze herdenking afkwamen.

Wederom blijken Curaçaose jongeren de initiatiefnemers van een herdenking te zijn, zoals jongeren zich vanaf 1967 blijken in te zetten voor een positieve erkenning van de slavenopstand. Uit de kranten kan de conclusie worden getrokken dat vanaf 1967 jongeren op Curaçao initiatief namen om de slavenopstand te erkennen als een heroïsche gebeurtenis in het Curaçaose verleden. Uit de krantenartikelen blijkt dat de Curaçaose bevolking weinig kennis heeft van dit verleden, maar wel leren over 'Nederlandse helden' en het Nederlandse verleden.

3.2 Een groeiende aandacht voor de slavenopstand

In de jaren 1967-1971 wordt de oorsprong van de herinnering aan de slavenopstand zichtbaar in de *Amigoe*. Het begon met een groep jongeren die het initiatief namen om de slavenopstand te herdenken en in 1971 vond de eerste goedgekeurde herdenking plaats, al was deze herdenking relatief klein. In de jaren na 1971 groeit de aandacht voor de slavenopstand door, wat te zien is in de hoeveelheid uiteenlopende artikelen die de *Amigoe* publiceerde omtrent de slavenopstand.

In 1974 en 1975 publiceerde de *Amigoe* een aantal artikelen met betrekking tot uitgegeven boeken over Tula en de slavenopstand. Deze boeken werden beschreven of gerecenseerd en er werd ook één vermelding gedaan van een toneelstuk over Tula dat in 1971 tot uitvoering werd gebracht.⁵⁰ Het 180-jarige jubileum van de start van de slavenopstand werd gevierd met een twee uur durend speciaal programma, zo blijkt uit de *Amigoe* van 16 augustus 1975. Het programma werd in dit artikel beschreven en het artikel gold tevens als uitnodiging om de herdenking bij te wonen. Twee dagen later verschenen er in dezelfde krant enkele foto's van deze herdenking, waarop een groot publiek te zien is. Het publiek is aanzienlijk groter dan de herdenking in 1971, waarbij dertig tot veertig mensen aanwezig waren. Bij de plechtigheid waren

⁴⁷ 'Hubex-jeugd organiseert Tulaweek', *Amigoe di Curaçao* (17 augustus 1971).

⁴⁸ 'Officiële erkenning gevraagd Tula, Karpata', *Amigoe di Curaçao* (19 augustus 1970).

⁴⁹ 'Strijd van Tula duurt nog voort', *Amigoe di Curaçao* (18 augustus 1971).

⁵⁰ 'Tula verschenen', *Amigoe di Curaçao* (3 februari 1795).

geen ministers aanwezig, twee gedeputeerden waren de enige leden van het eilandbestuur die acte de présence gaven.⁵¹

De meeste krantenartikelen die de slavenopstand betreffen, worden over het algemeen gepubliceerd rond 17 augustus. Zo ook een artikel uit 1977, waarin een 'te naakt' standbeeld van Tula aan bod kwam. De kunstenaar Toos van Mierlo-Hagenaars had vijf jaar op Curaçao gewoond en hoopte dat het standbeeld op het Wilheminaplein in Curaçao terecht zou komen. Volgens de kunstenaar vonden vooral mannen in Curacao het beeldhouwwerk te naakt en hebben zij zich tegen het plaatsen verzet. Van Mierlo-Hagenaars was daarom genoodzaakt het beeld naar Nederland mee te nemen. Het beeld is uiteindelijk in het Winschoter Rosarium terecht gekomen in plaats van het beoogde plein in Curaçao.⁵²

De krant wijdde op 17 augustus 1978 voor het eerst een hele pagina aan de slavenopstand. Er bevonden verschillende artikelen op de pagina die betrekking hebben op de herdenking, een eventueel standbeeld van Tula en een overzicht van de opstand zelf. Elf jaar na het eerste artikel met de slavenopstand als onderwerp, besteedde de *Amigoe* uitgebreid aandacht aan de herinnering aan de slavenopstand.

Zoals duidelijk wordt uit bovenstaande beschrijving heeft de berichtgeving over de slavenopstand in ruim tien jaar een grote ontwikkeling ondergaan. Deze berichtgeving kwam aan het einde van de jaren '60 op gang, waarna er in het daaropvolgende decennium steeds meer toenam. Het paginagrote artikel over de slavenopstand die in 1978 verscheen is bewijs van deze ontwikkeling.

3.3 De definitieve consolidatie van de slavenopstand in de herinneringscultuur

Vanaf eind jaren '70 tot 2010 is de definitieve consolidatie van de herinnering aan de slavenopstand zichtbaar in de *Amigoe*. Na 1978 bleef de *Amigoe* redelijk consequent artikelen publiceren met betrekking tot de slavenopstand en de herdenking. Uit de beschikbare kranten in Delpher en de archieven wordt duidelijk dat de krant een aantal jaren het programma van de herdenking publiceerde in een editie vóór 17 augustus om vervolgens op 18 augustus een korte samenvatting van de herdenking te schrijven. De korte beschrijving van de herdenking ging vaak gepaard met een foto en een notie van belangrijke aanwezigen, zoals dat het geval was in 1997 t/m 1999. Opvallend genoeg was dit een jaar eerder niet het geval, in de beschikbare uitgaves van 1996 is geen enkele notie van de herdenking of slavenopstand gevonden.

Na 1999 zijn er helaas een aantal edities van de krant niet beschikbaar. De edities rond

Afbeelding van het standbeeld zoals afgebeeld bij het artikel in de Amigoe.

⁵¹ 'Slavenopstand door fundashon Tula herdacht', *Amigoe di Curaçao* (18 augustus 1975).

⁵² 'Beeldhouwwerk van Tula in Winschoter Rosarium', *Amigoe di Curaçao* (19 augustus 1977).

17 augustus van 2000, 2002, 2004, 2005 ontbreken in het archief van de KITLV zoals dat is ondergebracht binnen de Koninklijke Bibliotheek en de Universiteitsbibliotheek Leiden. Daarnaast zijn de edities van 2001 en 2006 incompleet, waardoor de betrouwbaarheid van deze beschikbare kranten niet volledig is. De jaren 2007 t/m 2010 zijn wel volledig beschikbaar, al moet er rekening worden gehouden met het eventueel ontbreken van enkele krantenpagina's. De weekendbijlage van de *Amigoe*, genaamd *Napa*, bleek enkel sporadisch aanwezig te zijn in het archief, dit is bijvoorbeeld een hindernis in dit onderzoek wanneer 18 augustus op een zondag viel.

In de jaren 2007 t/m 2010 lijkt er meer aandacht te zijn gestopt in de artikelen over de slavenopstand. In 2007 verschenen er op 18 augustus twee grote artikelen waarin enkele toespraken werden besproken die tijdens de herdenking ten gehore waren gebracht. Zo uitte oud-premier Don Martina tijdens deze door het NiNSee georganiseerde bijeenkomst in Amsterdam zijn ongenoegen over het gebrek aan 'begrip en waardering' van Nederland tegenover de zelfstandigheid van Curaçao. Daarnaast was het volgens Martina noodzakelijk dat Nederland zijn rol bij de trans-Atlantische slavenhandel zou erkennen als misdaad en daarbij excuses moet aanbieden.⁵³ In het tweede artikel werd een toespraak van de toenmalige staatssecretaris van Fiscale Zaken Alex Rosaria aangehaald. Hij pleitte in een 'harde toespraak' tijdens de Tula-herdenking in Curaçao voor het beschermen van de vrijheid en vooruitgang. Er moesten volgens Rosaria rationele discussies plaatsvinden om de verdeeldheid binnen de maatschappij op te heven.⁵⁴

Wederom bleek de krant van 18 augustus 2008 een editie te zijn waarbinnen een plek was voor de slavenopstand. In dit artikel werd gesteld dat een politicus boos was over de insinuatie op de herdenking dat de regering corrupt was. Verder komen nog enkele andere toespraken aan bod, waaronder wederom een toespraak van Don Martina. Ook benoemde het artikel dat er ongeveer 2500 mensen aanwezig waren bij de jaarlijkse 'Dia pa Lucha di Libertat' oftewel de Dag voor de Strijd voor de Vrijheid, kortweg de Tula-herdenking.⁵⁵ In 1998 schreef de *Amigoe* nog dat er naar schatting 400 aanwezigen waren⁵⁶, waardoor het aantal aanwezigen bij de herdenking in tien jaar met 84 procent is toegenomen. Deze grote toename wijst op een sterk toegenomen belangstelling voor de slavenopstand onder de Curaçaose bevolking.

In 2009 verschenen enkele artikelen die de herdenking zelf en de betekenis van de herdenking onder de aandacht brachten. Zo schreef de krant dat er een platform bestaande uit verschillende Curaçaose organisaties bezig was met het ontwikkelen van het herdenkingsbeleid.⁵⁷ Het verhaal van Tula moest het 'eigen' verhaal vertellen over een gebeurtenis die nog steeds gevoelig lag in de samenleving, Tula's benadering van gelijkheid voor

⁵³ 'Constitutioneel Hof voor oplossen conflicten'; 'Excuses van Nederland', *Amigoe di Curaçao* (18 augustus 2007).

⁵⁴ 'Harde toespraak Rosaria bij Tulaherdenking: Oproep rationele omgang met slavernijverleden', *Amigoe die Curaçao* (18 augustus 2007).

⁵⁵ Sharlon Monart, 'Davelaar boos over speech Behilia tijdens Tula-herdenking', *Amigoe di Curaçao* (18 augustus 2008).

⁵⁶ 'Slavenopstand herdacht', *Amigoe di Curaçao* (18 augustus 1998).

⁵⁷ 'Platform ontwikkelt herdenkingsbeleid', *Amigoe di Curaçao* (17 augustus 2009).

iedereen kon van waarde zijn voor de scherpe contrasten in de lokale samenleving. Ook beschreef het artikel dat er een wens was om de jonge generatie op een structurele manier kennis te laten maken met de waarden en idealen van Tula. Hiervoor was het cruciaal dat Tula werd gerehabiliteerd en als nationale held werd gezien.⁵⁸

Het valt op dat de politiek vanaf de jaren '90 zichtbaar interesse begon te tonen in de herdenking, in tegenstelling tot de beginjaren van de herdenking. In de editie van 17 augustus 2010 sierden de grootgedrukte woorden 'Tula' en 'Nationale Held' de voorpagina van de *Amigoe*. Na een verdere bestudering van het betreffende artikel wordt duidelijk dat het Curaçaose Bestuurscollege had besloten om Tula tot nationale held uit te roepen.⁵⁹ Enkele dagen later verscheen in de krant de mededeling dat ook de Eilandsraad in navolging van het Bestuurscollege, Tula eerde als nationale held.⁶⁰ Wellicht dat deze rehabilitatie sterk politiek gemotiveerd was, aangezien de verkiezingen later op 27 augustus 2010 zouden plaatsvinden.

Naast de politieke invloeden lijkt ook de culturele betekenis van de slavenopstand meer aandacht te krijgen vanaf 2007. Een spreker tijdens de herdenking in 2009 benadrukte een artikel het belang van Tula's verhaal voor de Curaçaose samenleving. Dat de Curaçaose politiek dit belang ook erkende blijkt uit de officiële heldenstatus die Tula in 2010 ontving. Deze opleving van politieke en culturele aandacht komt overeen met de visie van Assman en Conrad. Zij beargumenteerden dat de globalisatie van de afgelopen decennia heeft gezorgd voor een grote mate van integratie van herinneringen op economisch, politiek en cultureel gebied.

3.4 Lieux des Mémoires van de slavenopstand

Zoals uit de artikelen van de *Amigoe* zichtbaar wordt, ontstond er onder de bevolking van Curaçao in de jaren '70 en '80 een drang naar tastbare herinneringen aan de slavenopstand. Deze drang zorgde geleidelijk voor het ontstaan van dergelijke *Lieux des Mémoires* over de slavenopstand. Hieronder worden deze plaatsen van herinnering omtrent de slavenopstand op een chronologische wijze besproken.

Landhuis Knip, het startpunt van de opstand, werd door monumentenzorg gerestaureerd in 1985.⁶¹ Het werd een *Lieu de Mémoire*, omdat er waarde werd gehecht aan dit landhuis als de plek waar Tula en Carpata hun rebellie begonnen. Volgens Nora moeten de *Lieux des Mémoires* een bepaalde waarde of symboliek genieten binnen de betreffende groep, waardoor het Landhuis Knip een voorbeeld is van de Antilliaanse herinneringscultuur van de slavenopstand.

Naast de restauratie van Landhuis Knip, vond er nog een belangrijke ontwikkeling plaats in 1985. In de bundel van Cain, een uitgave van het NiNSee, staat vermeld dat 17 augustus in 1985 werd uitgeroepen tot '*Dia di lucha pa liberta'*, wat kan worden vertaald tot *de Dag van de*

⁵⁸ Sharlon Monart, 'Aandacht voor betekenis strijd Tula', *Amigoe di Curaçao* (18 augustus 2009).

⁵⁹ 'BC roept Tula uit tot Nationale Held', *Amigoe di Curaçao* (17 augustus 2010).

⁶⁰ 'Ook Eilandsraad eert Tula', *Amigoe di Curaçao* (20 augustus 2010).

⁶¹ John Wanders, 'Vreemdelingen in eigen land', *De Volkskrant* (10 april 1993).

Vrijheidsstrijd. Op deze dag zou ieder jaar de slavenopstand worden herdacht, waarbij de leiders van de opstand als helden moesten worden geëerd. Vanwege de verering van voornamelijk Tula, staat 17 augustus tegenwoordig ook bekend als de 'Tula herdenking' of de 'Dag van Tula'.⁶²

Naast deze immateriële en symbolische herinneringen, kreeg de slavenopstand in de jaren '90 een materiele herinnering in de vorm van een beeldhouwwerk. Enkele artikelen die in de *Amigoe* zijn verschenen over de slavenopstand, spraken over het *Rif-monument*. Dit is een gedenkteken dat volgens de

Desenkadena door Nel Simon (1998).

Amigoe sinds 1963 als gedenkteken dienstdoet.⁶³ Het is opvallend dat er weinig informatie te vinden is over dit gedenkteken en dat er pas vier jaar na de plaatsing het eerste artikel over een herdenking verscheen in de *Amigoe*. Inmiddels staat er op Curaçao een machtig bronzen beeldhouwwerk ter nagedachtenis aan de slavenopstand. In 1998 werd dit standbeeld onthuld met de naam *Desenkadena*, dat vrij vertaald kan worden naar 'ontketend'.⁶⁴

In een gelijknamige documentaire uit 2000 staan de ontstaansgeschiedenis van dit standbeeld centraal. Het standbeeld is een nationaal monument ter ere van de slavenopstand, een symbool van de herinnering aan de slavenopstand en haar vrijheidsideaal, zoals de documentaire dit benoemt. De plaatsing van beeld kan het begin zijn van een helingsproces van de Antilliaanse bevolking, een verwerking van het eigen slavernijverleden.⁶⁵

De plaatsen van herinnering op Curaçao die rechtsreeks te maken hebben met de slavenopstand zijn sinds 1998 onderdeel van de *Ruta Tula*, oftewel de Tula-route. Deze route bezoekt plekken waar de strijd heeft plaatsgevonden, zoals het Landhuis Knip en het Rif-monument. Tijdens deze tocht worden de gebeurtenissen die hebben plaatsgevonden tijdens de opstand nagespeeld door acteurs.⁶⁶ Deze route doet een poging om de geschiedenis van Curaçao tot leven te brengen, haar oorsprong lag dan ook in een periode waarin de herinnering aan slavenopstand langzaam vaste vorm begon te krijgen op het eiland.

In 1999 opende het *Kurá Hulanda museum* haar deuren op Curaçao, gericht op de slavernijgeschiedenis van het eiland. Het museum vertelt deze zwarte bladzijde uit de geschiedenis in al haar gruwelijkheden en confronteert de bezoeker met de harde realiteit van de slavernij en mensenhandel.⁶⁷ In 2007 werd *Museo Tula* geopend, een klein museum dat de slavenopstand van 1795 centraal stelt. De geschiedenis van het eiland wordt vanuit een

⁶² Artwell Cain, 'Inleiding' in: Cain red., *Tula*, 5.

⁶³ 'Sokkel staat er verlaten bij', *Amigoe di Curaçao* (17 augustus 1998).

⁶⁴ Maurits Sep, 'Curaçao verwerkt verleden', *Provinciale Zeeuwse Courant* (11 augustus 2001).

⁶⁵ Gloria Lowe, 'Break the shackle', Geraadpleegd op 08-06-2019, <https://www.youtube.com/watch?v=i9v-nhut0lw>

⁶⁶ Sandew Hira, 'De stemmen van de toekomst' in: Cain red., *Tula*, 120; slavernijenjij.nl, *Slavenopstand op Knip*, <https://www.slavernijenjij.nl/het-verzet/opstand-op-knip/#item-wat-is-tulas-erfenis> (geraadpleegd 8 juni 2019).

⁶⁷ Ibidem.

Curaçaos oogpunt verteld. Het museum is gelokaliseerd in landhuis Knip, de plek waar op 17 augustus 1795 de opstand begon.⁶⁸ Dit museum wordt door verschillende reisorganisaties getipt als 'must-see' op het eiland, wat betekent dat men dit gezien moet hebben als Curaçao is bezocht.⁶⁹ Dit museum kan worden gezien als een toeristische attractie, het is dus maar de vraag in hoeverre de lokale bevolking hier een bezoek aan brengt.

Daarnaast werd 2013 door de Curaçaose Raad van ministers uitgeroepen tot het jaar ter ere van vrijheidsstrijder Tula. Er was gekozen voor juist dat jaar, omdat in 2013 precies 150 jaar geleden de slavernij werd afgeschaft.⁷⁰ Ondanks deze abstracte vorm van herinneren, kan het uitroepen van 2013 als het jaar ter ere van Tula worden gezien als een *Lieu de Mémoire* vanwege de symboliek die het uitstraalt.

⁶⁸ <https://nightspublications.com/curacao/listing/activities/museo-tula>, geraadpleegd op 29-04-2019.

⁶⁹ Tripadvisor, 'Tula Museum', https://www.tripadvisor.nl/Attraction_Review-g147277-d2477548-Reviews-Tula_Museum-Curacao.html (Geraadpleegd op 11-06-2019).

⁷⁰ Curaçaovoorjou, 'De rijke cultuur op Curaçao', <https://www.curacaovoorjou.nl/cultuur/tula.html> (geraadpleegd op 09-06-2019).

Hoofdstuk 4: In hoeverre kan er gesproken worden over een Antilliaanse herinneringscultuur in Nederland omtrent de slavenopstand?

Grootschalige migratie van Antillianen naar Nederland kwam op gang in de jaren '80. Verreweg het grootste deel van deze Antillianen waren afkomstig van Curaçao, maar bijna de gehele Antilliaanse gemeenschap in Nederland is van Afrikaanse oorsprong.⁷¹ Deze stroom Antilliaanse migranten namen koloniale geschiedenis mee naar het moederland, resulterend in een toenemende impact op het debat omtrent de nationale identiteit. De 'herontdekking' van slavernij binnen de Nederlandse geschiedenis is grotendeels het gevolg van de interesse vanuit de Afro-Caribische deel binnen de maatschappij.⁷²

Het is lastig om een duidelijk beeld te krijgen van de gehele Antilliaanse gemeenschap in Nederland. Daarbij is het vooral ingewikkeld om te achterhalen wat de invloed van de Curaçaose Antillianen is geweest in het herinneren van Tula en de slavenopstand binnen de Nederlandse context. Enkele organisaties richten zich op onderwerpen met betrekking tot de Antilliaanse Nederlanders. De Black Archives in Amsterdam is een voorbeeld van zo'n organisatie, zij zijn voornamelijk gespecialiseerd de Surinaamse geschiedenis met daarnaast aandacht voor de Antillen. Voor dit onderzoek is contact gezocht met deze instelling, maar helaas volgde er geen respons.

4.1 Het Caribisch Netwerk

Een andere organisatie is het Caribisch Netwerk, als product van de NTR een waardevolle bron van informatie met betrekking tot de Caribische gemeenschap in Nederland. Het netwerk richt zich op informatie die van invloed is op de Caribische gemeenschap, zoals bijvoorbeeld de politieke besluitvorming in Den Haag heeft. Op de website van het Caribisch Netwerk zijn een aantal artikelen met betrekking tot de herinnering aan Tula en de slavenopstand te vinden.

In augustus 2014 en 2016 verschenen er bijvoorbeeld enkele artikelen over het gebrek aan bekendheid en aandacht in Nederland omtrent de slavenopstand. Uit de artikelen blijkt dat speciale herdenkingsvoorstellingen georganiseerd door het NiNSee, voor meer bekendheid moesten zorgen. Bezoekers van zo'n concert vonden ook dat Tula meer bekendheid zou moeten hebben naast de jaarlijkse herdenking en lokale initiatieven. De voorzitter van het NiNSee is het hiermee eens, aangezien hij in het artikel aangaf dat het belangrijk is om in Nederland stil te staan bij de slavenopstand.⁷³ Het Grachtenfestival van 2016 moest Tula meer bekendheid

⁷¹ Oostindie, 'History brought home' in: Ulbe Bosma ed., *Post-colonial Immigrants and Identity Formations in the Netherlands* (Amsterdam 2012) 156.

⁷² Ibidem, 161.

⁷³ Jamila Baaziz, 'Tula verdient meer bekendheid', *Caribisch Netwerk* (17 augustus 2014), geraadpleegd op 11-08-2019 van <https://caribischnetwerk.ntr.nl/2014/08/17/tula-verdient-meer-bekendheid/>.

bezorgen onder een breder publiek en was georganiseerd door het NiNSee en de Vereniging Antilliaans Netwerk.⁷⁴ Dit artikel schetste een beeld van Tula als grote onbekende in Nederland, zijn daden zouden bekend zijn bij een beperkte groep in de Nederlandse samenleving.

In een recent artikel over de herdenking van de afschaffing van slavernij schrijft het Caribisch Netwerk dat er aanzienlijk meer jongeren meededen aan de herdenking. Het Amsterdams stadsbestuur liet dit jaar een schoolonderzoek uitvoeren waaruit bleek dat het slavernijverleden van Nederland over het algemeen 'summier, versnipperd en eenzijdig' is. Het artikel beweerde dat jongeren vooral door kleine initiatieven worden gestimuleerd voor het slavernijverleden. Een voorbeeld hiervan is een mini-audioserie over Tula ontwikkeld door de jongerenzender FunX.⁷⁵

In een artikel van het Caribisch Netwerk pleit de Nederlandse tak van Wikipedia voor meer aandacht voor de Caribische geschiedenis en cultuur. Dit resulteerde in een Wikipediapagina over Tula en de slavenopstand, op 17 augustus 2018 was er voor het eerst informatie over Tula te raadplegen op deze pagina. In het artikel komt Valika Smeulders aan het woord, ze is werkzaam bij het Rijksmuseum en gespecialiseerd in cultureel erfgoed en het koloniale verleden. Volgens haar is de kennis zoals die beschikbaar werd gemaakt op Wikipedia van belang voor iedere Nederlander.⁷⁶

De artikelen van het Caribisch Netwerk geven kostbare informatie over de Antilliaanse herinneringscultuur in Nederland omtrent de slavenopstand. Het NiNSee lijkt de grootste aanjager van de herinnering te zijn, gesteund door lokale initiatieven. De jaarlijkse herdenking strekt ieder jaar enkele honderdeden bezoekers, voornamelijk uit Antilliaanse kringen. Toch overheerst een gevoel van gebrek aan aandacht voor de slavenopstand onder het brede publiek in Nederland, ook binnen de Antilliaanse gemeenschap.

4.2 Casestudy van iemand met Antilliaanse afkomst in Nederland: Olivier Locadia

Er wonen ongeveer 150 duizend Antillianen in Nederland⁷⁷, waarvan het grootste deel afkomstig is uit Curaçao. Het is onmogelijk om een eenduidig en correct beeld te geven van de herinnering aan de slavenopstand die recht doet aan iedereen die tot deze groep behoort. Het beeld wat de bronnen schetst is sterk beïnvloed door de makers van de bronnen. Zij maken weliswaar onderdeel uit van de Antilliaanse gemeenschap in Nederland, maar zijn daarin over het algemeen de meest 'actieve' voorvechters op het gebied van erkenning voor het slavernijverleden.

⁷⁴ Pieter Hofmann, 'Eigenlijk hoort elke Nederlander Tula te kennen', *Caribisch Netwerk* (14 augustus 2016) geraadpleegd op 11-08-2019 van <https://caribischnetwerk.ntr.nl/2016/08/14/eigenlijk-hoort-elke-nederlander-tula-te-kennen/>.

⁷⁵ Natasja Gibbs, 'Veel jongeren bij traditionele optocht over afschaffing slavernij', *Caribisch Netwerk* (2 juli 2019) geraadpleegd op 11-08-2019 van <https://caribischnetwerk.ntr.nl/2019/07/02/veel-jongeren-bij-traditionele-optocht-over-afschaffing-slavernij/>.

⁷⁶ Natasja Gibbs, 'Wikipedia wil meer Caribische geschiedenis en cultuur', *Caribisch Netwerk* (20 augustus 2018) geraadpleegd op 11-08-2019 van <https://caribischnetwerk.ntr.nl/2018/08/20/wikipedia-wil-meer-caribische-geschiedenis-en-cultuur/>.

⁷⁷ CBS, 'Bevolking naar migratieachtergrond' (21-11-2016), geraadpleegd op 11-08-2019 van <https://www.cbs.nl/nl-achtergrond/2016/47/bevolking-naar-migratieachtergrond>.

Om toch een soort van balans in dit onderzoek aan te brengen tussen actieve voorvechters en de Antillianen in Nederland die zich niet actief hebben ingezet voor een Antilliaanse herinneringscultuur, wordt gebruik gemaakt van een aflevering binnen het programma 'Verborgen verleden'. In deze aflevering gaat Olivier Locadia, eerdergenoemd in de inleiding, op zoek naar zijn eigen onbekende familiegeschiedenis. Locadia is opgegroeid in Nederland, maar heeft Antilliaanse ouders en voorouders. Vóór zijn zoektocht naar zijn familiegeschiedenis schonk hij weinig aandacht aan zijn Antilliaanse afkomst, maar nadat hij kwam te weten dat zijn voorouders tot de slavenpopulatie in Curaçao behoorde veranderde zijn houding volledig. In het artikel van de NOS spreekt hij trots over de vrijheidsstrijd van Tula en zijn voorouders, terwijl hij zelf ook toegaf er tot voor kort geen aandacht aan te hebben besteed.

Het bovenstaande verhaal over Locadia is een voorbeeld van een Antilliaanse Nederlander die weinig aandacht schonk aan zijn Antilliaanse afkomst en daardoor niet wist van de slavenopstand of Tula. De artikelen van het Caribisch Netwerk bevestigen dat een dergelijk gebrek aan aandacht voor de slavenopstand vaak voorkomt in Nederland. Er zullen ongetwijfeld meer Antillianen in Nederland wonen die weinig aandacht schenken aan de slavenopstand, al is het onmogelijk in te schatten hoe groot deze groep is.

Hoofdstuk 5: Actoren binnen de herinnering aan de slavenopstand

Subjectiviteit is inherent aan geschiedwetenschap. Iedere historicus heeft te maken met standplaatsgebondenheid die dwingt tot kritische bewustheid van de eigen subjectpositie. De actoren die actief waren binnen het ontstaan van de collectieve herinnering aan de slavenopstand hebben ook een eigen subjectpositie die waarschijnlijk invloed uitoefent op de vorm van deze herinnering.

Actoren die zich hebben ingezet voor de herinneringscultuur van de slavenopstand lijken na verloop van tijd enigszins veranderd. Uit de artikelen van de *Amigoe* blijkt dat de eerste paar decennia waarin de slavenopstand werd herdacht, voornamelijk enkele jongerengroeperingen het initiatief namen. De georganiseerde herdenkingen genoten vrij weinig politieke aandacht, zo blijkt uit de afwezigheid van hooggeplaatste ambtenaren tijdens de Tula-herdenking van 1975.⁷⁸ Deze politieke aandacht kwam waarschijnlijk langzaam op gang nadat de politiek zich actief ging inzetten voor 'nationbuilding'. Het hoogtepunt van politieke aandacht voor de slavenopstand kwam in 2010, toen het politieke orgaan van Curaçao Tula officieel rehabiliteerde.

Enkele individuen hebben structureel invloed uitgeoefend in de opkomst van de Antilliaanse herinneringscultuur omtrent de slavenopstand. In de artikelen van de *Amigoe* duikt regelmatig de naam Don Martina op, een oud-premier van Curaçao. In 2009 was hij de voorzitter van een organisatie genaamd *Stichting Rehabilitatie Tula* en zoals de naam al suggereert, zette zij zich in voor eerherstel van Tula.⁷⁹ In zijn toespraken doet hij harde uitspraken over de Nederlandse omgang met Curaçao en predikt hij voor een eigen Curaçaose cultuur. Hij reageerde in 2010 ook verheugd over deze officiële heldenstatus van Tula: "*Als onze nationale held kan Tula zich nu voegen bij illustere internationale vrijheidsstrijders zoals Nelson Mandela, Martin Luther King en zelfs Gandhi.*"⁸⁰ Dit citaat schets een duidelijk beeld van de waarde die Don Martina aan Tula hecht, wat logischerwijs een sterke kleur geeft aan de mening die hij heeft over alles wat met de slavenopstand te maken heeft.

Artwell Cain is een cultureel antropoloog en van 2009 tot 2012 was hij de directeur van het NiNsee, in deze periode was hij de redacteur van de bundel *Tula*. Deze bundel is ook in dit onderzoek gebruikt. In deze bundel komt ook Sandew Hira aan het woord. Hira is een Surinaamse publicist en een prominente aanwezigheid rondom het herdenken van het slavernijverleden. In 2013 sprak hij in een interview met *Vice* met harde woorden over het herdenkingsbeleid van 'de Nederlanders' rondom het slavernijverleden.⁸¹

Naast de verhalen over Tula en de slavenopstand zelf, lijkt de herdenking een spreekbuis

⁷⁸ 'Slavenopstand door fundashon Tula herdacht', *Amigoe di Curaçao* (18 augustus 1975).

⁷⁹ Antilliaans dagblad, 'Symposium Rehabilitatie Tula' (29 september 2009) geraadpleegd op 24-07-2019 van <https://antilliaansdagblad.com/en/nieuws-menu/73-symposium-rehabilitatie-tula>.

⁸⁰ Historiek, 'Slavenleider Tula († 1795) – Nationale held van Curaçao', <https://historiek.net/slavenleider-tula-uitgeroepen-tot-nationale-held/8736/#.VzQr1vmLTIV> (geraadpleegd op 09-06-2019); Antilliaans Dagblad, 'Tula in ere hersteld', <https://antilliaansdagblad.com/nieuws-menu/1691-tula-in-ere-hersteld> (Geraadpleegd op 09-06-2019).

⁸¹ Robert Alting, 'Sandew Hira legt uit waarom Nederlanders dom en naïef doen over het slavernijverleden', *Vice* (30 januari 2013) geraadpleegd op 24-07-2019 van <https://www.vice.com/nl/article/9bxmz7/nederlanders-weten-niks-echt-helemaal-niks-van-het-slavernijverleden>.

te zijn voor politieke boodschappen. Zo blijkt uit het gegeven dat de bezoekers van de herdenking in 2008 hun handtekening konden zetten voor een politiek doeleinde: het publiek houden van kust- en strandgebieden. Actoren die actief zijn of waren in de Antilliaanse politiek verzorgden daarnaast de afgelopen decennia toespraken op de Tula-herdenkingen, waarin voornamelijk werd opgeroepen trots te zijn op de eigen identiteit en de waarden van Tula ter harte te nemen. Het lijkt alsof deze groep actoren de herinnering aan de slavenopstand gebruiken voor om eigen Curaçaose identiteit te stimuleren en de Nederlandse invloed op Curaçao aan te vechten. Deze vorm van herinnering aan de slavenopstand staat in de weg van andere perspectieven, precies conform de visie Araujo. De slavenopstand is onderdeel van de complexe en multidimensionale geschiedenis van de slavernij, wat niet in één soort herinnering kan worden gepresenteerd.

De groep waarin een herdenking plaatsvindt geeft informatie over de betreffende herinneringscultuur, aldus Perry. Toegepast op de herdenking van de slavenopstand, wordt de richtinggevende groep binnen de Curaçaose herinneringscultuur zichtbaar. Deze beperkte groep actoren hebben een bijdrage geleverd aan de herdenking en herinnering van de slavenopstand, waardoor zij bewust of onbewust sturing hebben gegeven aan de Curaçaose herinneringscultuur omtrent de slavenopstand.

Conclusie

In dit bachelorwerkstuk is getracht om de Antilliaanse herinneringscultuur in Curaçao en Nederland omtrent de slavenopstand van 1795 in beeld te brengen. Als eerste is de historische context van deze slavenopstand beschreven, waarbij ook aandacht is besteed aan de staatkundige verhoudingen tussen beide landen. Er is daarna gekeken naar de herinneringscultuur op Curaçao, om vervolgens deze Antilliaanse herinneringscultuur binnen de Nederlandse context onder een vergrootglas te leggen.

Aan de hand van de Curaçaose krant *Amigoe*, wordt duidelijk dat de herinnering aan de slavenopstand eind jaren '60 haar oorsprong heeft op Curaçao. Zoals Jandi Paula beschreef, worstelde de lokale bevolking van Curaçao met een minderwaardigheidsgevoel rond het eigen verleden. Dit minderwaardigheidsgevoel heeft lange tijd de herinnering aan de slavenopstand onderdrukt, maar in 1967 verschijnt het eerste artikel over de slavenopstand. Uiteindelijk lijkt de revolutie van 1969 het minderwaardigheidsgevoel definitief te doorbreken. Het was een belangrijke stap in het proces van zelfbewustwording omtrent de eigen autochtone cultuur en het eigen verleden. Dit proces is duidelijk terug te zien in de toename van artikelen omtrent het herdenken van de slavenopstand die in de *Amigoe* verschenen. Vanaf de jaren '70 verschenen er in augustus, de maand waarin de slavenopstand plaatsvond, structureel enkele artikelen over de slavenopstand en de herdenking hiervan.

In de jaren '80 begon de herinnering aan de slavenopstand vaste vorm te krijgen toen 17 augustus werd uitgeroepen tot Dag van de Vrijheidsstrijd. Met de plaatsing van het bronzen beeld genaamd *Desenkadena*, inmiddels hét symbool van de vrijheidsstrijd die is gevoerd onder leiding van Tula, kreeg de slavenopstand in 1998 zelfs een eigen monument. Het slavernijverleden van Curaçao kreeg vanaf diezelfde periode nog meer aandacht, nadat het Khura Hulanda Museum werd geopend. In 2010 werd de leider van de slavenopstand uitgeroepen tot nationale held, dit is de definitieve consolidatie van de slavenopstand in het collectieve geheugen van Curaçao. Het is de climax in de strijd voor erkenning van een eigen verleden, met als resultaat een 'eigen' Curaçaose held. Het bewustwordingsproces is uiteindelijk succesvol gebleken in het plaatsen van de slavenopstand in de herinneringscultuur van Curaçao.

De herinnering aan de slavenopstand is op Curaçao in de afgelopen vijftig jaar uitgegroeid naar een structurele herdenking van het eigen verleden. Inmiddels beschikt het eiland over onder andere een nationaal monument, een museum en een jaarlijkse herdenking waar de slavenopstand centraal staat. Curaçao heeft de slavenopstand, in de woorden van Halbwachs, als historische herinnering opgenomen in het 'mémoire collective'.

In Nederland is deze Antilliaanse herinneringscultuur echter in grote mate afwezig. Het NiNSee organiseert ieder jaar een Tula-herdenking, maar zoals het Caribisch Netwerk benoemt ontbreekt het de slavenopstand aan grote bekendheid. Het is moeilijk om deze constatering te doen gelden voor de gehele Antilliaanse gemeenschap in Nederland, maar de lage belangstelling voor de herdenking van de slavenopstand is een indicatie. De Tula-herdenking die ieder jaar in

Amsterdam wordt georganiseerd door het NiNSee trekt enkele honderden bezoekers, terwijl er enkele duizenden Antillianen in Nederland woonachtig zijn. Wellicht staat de landelijke herdenking van Keti Koti de herdenking van de slavenopstand in de weg.

De Curaçaose cultuur heeft een stormachtige ontwikkeling doorgemaakt in de afgelopen vijftig jaar. De herinnering aan gebeurtenissen uit een 'eigen' verleden spelen daarbij een grote identiteitsvormende rol. De herziene bestuurlijke verhoudingen met Nederland van 2010 maken het gemeenschappelijk verleden niet minder complex en verwarrend, maar sinds het verkrijgen van een zelfstandige status in 2010 werkt Curaçao aan een eigen identiteit. Een cruciaal onderdeel binnen deze identiteit is de eigen taal, een onderdeel wat binnen dit werkstuk al enkele keren de revue heeft gepasseerd. Wellicht dat juist de eigen taal, het Papiaments, heeft gezorgd voor het verschil in herinnering van de slavenopstand met Nederland.

Bibliografie

Secundaire Literatuur

- Allen, R. & Heijes, C. eds., *Emancipatie & acceptatie: Curaçao en Curaçaoënaars, beeldvorming en identiteit honderdveertig jaar na de slavernij* (Amsterdam 2003).
- Aller, H.B., *Van kolonie tot koninkrijksdeel: de staatkundige geschiedenis van de Nederlandse Antillen en Aruba van 1634 tot 1994*. (Groningen 1994).
- Araujo, L., *Shadows of the Slave Past : Memory, Heritage, and Slavery* (New York 2014).
- Assman, A. & Conrad, S. (eds.). *Memory in a global age: discourses, practices and trajectories* (Londen 2010).
- Bordin, E., & Scacchi, A., *Transatlantic Memories of Slavery: Reimagining the Past, Changing the Future* (New York 2015).
- Cain, A. ed., *Tula. De slavenopstand van 1795 Curaçao* (Den Haag 2009).
- Coser, L., *Maurice Halbwachs on collective memory* (Chicago 1992).
- Emmer, P. & Gommans, J., *Rijk aan de rand van de wereld: de geschiedenis van Nederland overzee 1600-1800* (Amsterdam 2012)
- Halbwachs, M., *Het collectief geheugen* (Leuven 1991).
- Jong, de Nanette. *Tambú: Curaçao's African-Caribbean Ritual and the Politics of Memory* (Indiana 2012)
- Kuipers, M., 'De strijd om het koloniale verleden' in *Tijdschrift voor geschiedenis* 131:4 (Amsterdam 2018).
- Lowenthal, D., 'On Arraigning Ancestors: A Critique of Historical Contrition', *North Carolina Law Review* 87:3 (2009).
- Nora, P., 'Between memory and history: les lieux de mémoire' in *Representations* nr.26 (Californië 1989).
- Nora, P., *Reals of memory. Rethinking the French past. Vol 1: Conflicts and divisions* (New York 1996).
- Oostindie, G. & Klinkers, I., *Gedeeld Koninkrijk. De ontmanteling van de Nederlandse Antillen en de vernieuwing van de trans-Atlantische relaties* (Amsterdam 2012).
- Oostindie, G., 'History brought home: Post-colonial migrations and the Dutch rediscovery of slavery' in: Ulbe Bosma ed., *Post-colonial Immigrants and Identity Formations in the Netherlands* (Amsterdam 2012) 155-174.
- Oostindie, G., *Dutch colonialism, migration and cultural heritage* (Leiden 2008).
- Paula, A., *1795: de slavenopstand op Curaçao: een bronnenuitgave van de originele overheidsdocumenten* (Willemstad 1974).
- Perry, J., *Wij herdenken, dus wij bestaan. Over jubilea, monumenten en de collectieve herinnering* (Nijmegen 1999).
- Rose Mary Allen, 'The Complexity of National Identity Construction in Curaçao, Dutch Caribbean' in: *European Review of Latin American and Caribbean Studies* 89 (oktober 2010) 120.

Archiefbronnen

Universiteitsbibliotheek Leiden, Special Collections, KITLV4 M AMIG, Amigoe di Curacao van augustus 2003, 2004, 2007, 2008, 2009, 2010. (Geraadpleegd in UB Leiden op 10-07-2019)

- 'Constitutioneel Hof voor oplossen conflicten'; 'Excuses van Nederland' (18 augustus 2007)
- 'Harde toespraak Rosaria bij Tulaherdenking: Oproep rationele omgang met slavernijverleden' (18 augustus 2007).
- *Platform ontwikkelt herdenkingsbeleid*' (17 augustus 2009).
- Sharlon Monart, 'Aandacht voor betekenis strijd Tula' (18 augustus 2009).
- Sharlon Monart, 'Davelaar boos over speech Behilia tijdens Tula-herdenking' (18 augustus 2008).

Koninklijke Bibliotheek Den Haag, Speciale Collectie, aanvr.nr: C 1351 (Geraadpleegd op 13-08-2019:

- 'Herdenking van slavenhandel en verzet', *Napa* (18 augustus 2001).
- 'Op naar een bevrijde geest', *Amigoe di Curaçao* (18 augustus 1999).
- 'Slavenopstand herdacht', *Amigoe di Curaçao* (18 augustus 1998).
- 'Sokkel staat er verlaten bij', *Amigoe di Curaçao* (17 augustus 1998).
- 'Tula-monument', *Amigoe di Curaçao* (15 augustus 1997).

Internetbronnen

- 'Wat zit er in Delpher?', <https://www.delpher.nl/nl/platform/pages/helpitems?nid=385> (geraadpleegd op 01-05-2019).
- Afbeelding voorblad en pagina 16: Browne, M.(2018), <https://face2faceafrica.com/article/the-tula-slave-revolt-of-1795-that-led-to-better-treatment-of-slaves-in-curacao> (geraadpleegd op 12-06-2019).
- Alting, R., 'Sandew Hira legt uit waarom Nederlanders dom en naïef doen over het slavernijverleden', *Vice* (30 januari 2013) geraadpleegd op 24-07-2019 van <https://www.vice.com/nl/article/9bxmz7/nederlanders-weten-niks-echt-helemaal-niks-van-het-slavernijverleden>.
- Amigoe.com, 'Over Amigoe', <https://amigoe.com/overamigoe> (geraadpleegd op 30-04-2019).
- Antilliaans dagblad, 'Symposium Rehabilitatie Tula' (29 september 2009) geraadpleegd op 24-07-2019 van <https://antilliaansdagblad.com/en/nieuws-menu/73-symposium-rehabilitatie-tula>
- Antilliaans Dagblad, 'Tula in ere hersteld', <https://antilliaansdagblad.com/nieuws-menu/1691-tula-in-ere-hersteld> (Geraadpleegd op 09-06-2019).
- Curaçaovoorjou, 'De rijke cultuur op Curaçao', <https://www.curacaovoorjou.nl/cultuur/tula.html> (geraadpleegd op 09-06-2019).
- Entoen.nu, 'Wat is de canon van Nederland', <https://www.entoen.nu/nl/faq> (geraadpleegd op 02-05-2019).
- Het Koninklijk Huis, <https://www.koninklijkhuis.nl/onderwerpen/koninkrijk-der-nederlanden/relatie-tussen-nederland-aruba-curacao-en-sint-maarten> (geraadpleegd op 18-04-2019).
- Historiek, 'Slavenleider Tula († 1795) – Nationale held van Curaçao', <https://historiek.net/slavenleider-tula-uitgeroepen-tot-nationale-held/8736/#.VzQr1vmLTIV> (geraadpleegd op 09-06-2019)

- Huygen, M., 'Van Tula tot Thorbecke, de strijd over de Canon van Nederland', *NRC* (7 juni 2019), <https://www.nrc.nl/nieuws/2019/06/07/van-tula-tot-thorbecke-de-strijd-over-de-canon-van-nederland-a3963043> (geraadpleegd op 10-06-2019).
- Lowe, G., 'Break the shackle', <https://www.youtube.com/watch?v=j9v-nhut0lw> (geraadpleegd op 08-06-2019).
- NiNsee, 'Ontstaan', <https://www.ninsee.nl/ontstaan> (geraadpleegd op 02-05-2019).
- Nos.nl, 'Trots op mijn voorouders, die streeden voor hun vrijheid' van <https://nos.nl/artikel/2291421-trots-op-mijn-voorouders-in-slavernij-die-streden-voor-hun-vrijheid.html> (Geraadpleegd op 23-07-2019).
- Slavernijenij, 'De Curacaose Tambú', <https://www.slavernijenij.nl/cultuur-in-slavernij/de-curacaose-tambu-muziek/> (geraadpleegd op 5-06-2019).
- Slavernijenij, 'Slavenopstand op Knip', <https://www.slavernijenij.nl/het-verzet/opstand-op-knip/#item-wat-is-tulas-erfenis> (geraadpleegd 8 juni 2019).
- Uitgeverij Amigoe NV, *Amiguito Business* (Willemstad 2014) geraadpleegd op 12-06-2019.
- Unicef, *The Situation of Children and Adolescents in Curaçao* (2013), https://www.unicef.nl/media/1371720/curacao_sitan_full_public_version_28english_29.pdf (Geraadpleegd op 10-06-2019)
- Werkgroep Caraïbische letteren, 'Ronnie Martina over Curaçao in de 20ste eeuw', <https://werkgroepcaraibischeletteren.nl/ronnie-martina-over-curacao-in-de-20ste-eeuw/> (geraadpleegd op 5-06-2019)

Amigoe di Curaçao: Weekblad voor de Curacaosche eilanden (Geraadpleegd met Delpher op 30-04-2019)

- 'Beeldhouwwerk van Tula in Winschoter Rosarium' (19 augustus 1977).
- 'Bescheiden herdenking slavenopstand van 1795' (18 augustus 1970).
- 'Hubex-jeugd organiseert Tulaweek' (17 augustus 1971).
- 'Jong Curaçao viert Curaçao-dag met "Love-in" bij Rif-monument' (27 juli 1967)
- 'Movimiento 17-8-1795 door jongeren opgericht' (17 mei 1968).
- 'Officiële erkenning gevraagd Tula, Karpata' (19 augustus 1970).
- 'Slavenopstand door fundashon Tula herdacht' (18 augustus 1975).
- 'Strijd van Tula duurt nog voort' (18 augustus 1971).
- 'Tula verschenen' (3 februari 1795).

Caribisch Netwerk (Geraadpleegd op 11-08-2019)

- Baaziz, J. 'Tula verdient meer bekendheid', *Caribisch Netwerk* (17 augustus 2014) <https://caribischnetwerk.ntr.nl/2014/08/17/tula-verdient-meer-bekendheid/>.
- Gibbs, N., 'Veel jongeren bij traditionele optocht over afschaffing slavernij', *Caribisch Netwerk* (2 juli 2019) <https://caribischnetwerk.ntr.nl/2019/07/02/veel-jongeren-bij-traditionele-optocht-over-afschaffing-slavernij/>.
- Gibbs, N., 'Wikipedia wil meer Caribische geschiedenis en cultuur', *Caribisch Netwerk* (20 augustus 2018) <https://caribischnetwerk.ntr.nl/2018/08/20/wikipedia-wil-meer-caribische-geschiedenis-en-cultuur/>.
- Hofmann, P. 'Eigenlijk hoort elke Nederlander Tula te kennen', *Caribisch Netwerk* (14 augustus 2016) <https://caribischnetwerk.ntr.nl/2016/08/14/eigenlijk-hoort-elke-nederlander-tula-te-kennen/>.